

ÖZ

Ünlü Türkolog K. K. Yudahin tarafından düzenlenen ve hâlâ Kırgız gramerciliğinin vazgeçilmez kaynağı olan yaklaşık kırk bin madde başı içeren “Kirgizsko Russkiy Slovar”ın içinde fiilden isim yapım eklerini tespit etme çabasına dayalı mevcut çalışmanın metin kısmı üç ana bölümden oluşmaktadır. Söz konusu üç bölüm “Giriş”, “İnceleme” ve “Sonuç” olarak adlandırılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Kırgız Türkçesi ile ilgili bilimsel çalışmalar, Yudahin'in sözlüğünün tarihi ve tasnifi, baskıları ile aralarındaki farklılıklar ve diğer Kırgızca sözlüklerden kısaca bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise, sözlüğün içinde önceden tespit edilmiş örnek kelimelerden çıkarılan fiilden isim yapım ekleri, alfabetik sıraya göre verilmiştir. Her bir ekin günümüz Türkiye Türkçesi ve (varsayıf) Eski Türkçesindeki karşılığı bir tablo şeklinde verilmiştir. Gramer kitaplarında yer alan eklerin listelenip örnekleri verildiğinden üstlendikleri fonksiyonlarından ayrıntılı olarak bahsedilmemiştir. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümünde tespit edilen ek ile ilgili toplanan bütün bilgiler aktarılmaya çalışıldı. Ek ile ilgili bilgilerin ardından sözlükte tespit edilen örnek kelimelere de yer verildi.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise, tespit edilen eklerin gruplara bölünmesi ve tespit edilen eklerin Kırgız Türkçesi üzerinde yapılan diğer bilimsel çalışmalarla yer alan fiilden isim yapım ekleri ile karşılaştırılmasından ibarettir.

Anahtar Kelimeler: *İsimden Fiil Yapım ekleri, Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Eski Türkçe, Kırgızca Sözlük*

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Азыркы күнгө чейин тил илиминин негизги булагы катары эсептелинген белгилүү тюрколог К. К. Юдахиндин 40 миндөн ашуун сөздү камтыган “Кыргызско-русский словарь” аттуу эмгегинде байкалган этиш сөздөрдөн зат атооч жасоочу мүчөлөрдү терүүгө арналган бул ишибиз үч бөлүмдү камтыйт. Булар “Киришүү”, “Изилдөө” жана “Жыйынтык”.

Ишибиздин биринчи бөлүмүндө түрк тили менен кыргыз тилине байланыштуу изилдөөлөр, Юдахиндин сөздүгүнүн тарыхы, сөздүктүн басылышынын ортосундагы айырмачылыктар жана ошондой эле башка кыргыз тил сөздүктөрү жөнүндө кыскача маалымат берилген.

Ал эми экинчи бөлүмүндө болсо, сөздүктөн чыгарылган мисалдардан алынган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр алфавиттик ирет менен берилген. Ар бир мүчөнүн азыркы түрк тили жана эски түркчөдөгү (бар болсо) эквиваленти көрсөтүлгөн. Грамматикага байланыштуу эмгектерде орун алган мүчөлөр айрым мисалдар менен тизме катары берилгендиктен алардын функциялары терең изилденген эмес. Ошондуктан ишибиздин экинчи бөлүмүндө мүчөгө байланыштуу топтолгон бардык маалыматты бергенге аракет кылдык.

Ишибиздин үчүнчү бөлүмү мүчөлөрдүн топторго бөлүнүшү жана кыргыз тили менен башка тилдердеги этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр жөнүндөгү илимий изилдөөлөрдүн салыштыруусуна арналган.

Ачкыч сөздөр: Зат атоочтон этиш жасоочу мүчөлөр, кыргыз тили, түрк тили, байыркы түрк тили, кыргыз-орусча сөздүк.

АБСТРАКТ

Работа, основой которой является попытка выявить аффиксы отглагольных существительных в киргизско- русском словаре, составленном известным тюркологом К. К. Юдахиним, который до сих пор является незаменимым источником грамматики киргизского языка, включающем в себя около сорока тысяч слов, состоит из трёх основных частей, озаглавленных как «Введение», « Аффиксы» и «Заключение».

В первой части работы кратко повествуется о работах, посвящённых изучению тюркских языков; о научных трудах в области киргизского языка; о словаре К. К. Юдахина, его истории, изданиях, а так же о различиях между ними; о других словарях киргизского языка.

Во второй части работы, выявленные аффиксы отглагольных существительных даны в алфавитном порядке. В небольшой таблице приведены примеры аффиксов и (если такие имеются) их варианты использующиеся в современном турецком и старотурецком языках. В большинстве случаев в грамматике киргизского языка аффиксы отглагольных существительных приводятся в виде списка с примерами, при чём о функциях аффиксов подробно не повествуется. В связи с этим во второй части работы мы постарались дать подробную информацию о том или ином аффиксе, собранную нами из различных источников. В след за информацией об аффиксе следуют, являющиеся примерами, слова из словаря- существительные, в составе которых имеется тот или иной аффикс.

Третья часть работы состоит из классификации отслеженных нами аффиксов и сопоставлении их с аффиксами других научных работ.

ABSTRACT

Work, a basis of which is attempt to reveal affixes of verbal nouns in the Kyrgyz-Russian dictionary made by well known turkolog K..K.Yudahin who till now is an irreplaceable source of grammar of the Kyrgyz language including about fourty thousand words, consists of three basic parts entitled as “introduction”, “Affixes”. The conclusion in the first part of work briefly is marrated about the works, the Turkic languages devoted to studing, about K.K. Yudahin’s dictionary its history editions and also about distinctions between them, about other dictionaries of the KYRGYZ LANGUAGE.

In the second part of the work the revealed affixes of verbal nouns are given in alphabetic order. In the small table examples of affixes and their variants used in modern Turkish and old Turkish languages are resulted. In most cases in grammar of the Kyrgyz language affixes of verbal nouns are resulted in the form of the list with examples, at the same the time about functions of affixes in detail is not narrated.

In this connection in the second part of work we have tries to give the detailed information on this or that affix, collected by as from various of sources. After the information about an affix follow being examples, word from the dictionary nouns, in structure of the affixes of the other scientific works.

ÖNSÖZ

Bir dilin gelişebilmesi, o dildeki nesne ve kavramlar için kendi bünyesinde kelimeler türetebilmesiyle mümkündür. Kırgız Türkçesi, diğer Türk lehçeleri gibi sondan eklemeli bir dildir. Bu nedenle kelimelerin çekimleri ve yeni kelime türetilmesi çeşitli eklerin yardımıyla mümkün olmaktadır. Belli köklere yine belli eklerin getirilmesiyle yapılan türetme işi, dile büyük avantaj sağlamaktadır.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırgızcada da kök ve gövdelerin iki türü mevcuttur. Bunlar 1- fiiller, 2- isimler. Bu nedenle yapım eklerinin dört çeşidi kullanılmaktadır: isimden isim yapım ekleri; isimden fiil yapım ekleri; fiilden fiil yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri. Bu çalışmada ise Kırgızcadaki fiilden isim yapım ekleri ele alınmıştır. Çalışmaya Kırgızca Sözlüğü esas alınarak örnekler sözlükte yer alan madde başları arasından tespit edilmeye çalışıldı. K. K. Yudahin'in Kırgızca Sözlüğünü kaynak olarak seçme sebeplerinden biri, sözlüğün eski olmasına rağmen günümüzde de Kırgız gramercılığı için en zengin, güvenilir ve vazgeçilmez bir kaynak olmasıdır.

Çalışmaya sözlükteki isim gövdelerini tespit etmek ile onları fişlemekle başlanmıştır. Daha sonra ise fişleri değerlendirip, isim gövdelerinin fiil köklerini ayırdıktan sonra örnek olarak seçilen kelimelerde rastlanan fiilden isim yapım eklerinin listesi ile örnek kelimeler çıkarılmıştır. Bunun ardından tespit edilen ekler hakkında Kırgız grameri ile ilgili değişik kaynaklardan bilgi toplanmaya çalışıldı. Eklerlarındaki bilgiler, ekler ile örnek kelimeler, eklerin günümüz Türkiye Türkçesinde ve Eski Türkçedeki varsa kullanış şekilleri alfabetik sırayla verildi.

Çalışma esnasında değerli vakitlerini ayırip yol gösteren danışmanım Yard. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK'e ve her zaman beni destekleyen eşim Leyla BABATÜRK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Semih BABATÜRK
Bişkek 2008

Kısaltmalar

a.g.e. : adı geçen eser

c. : cild

ç. : çoğul

DLT. : Divān-u Lügatēit Türk

EAT. : Eski Anadolu Türkçesi

ET. : Eski Türkçe

KT. : Kırgız Türkçesi

OT. : Orta Türkçe

S. : sayı

s. : sayfa

TT. : Türkiye Türkçesi

TDK. : Türk Dil Kurumu

TTK. : Türk Tarih Kurumu

vb. : ve benzeri

yay. : Yayınlı

İşaretler

- à** : arka damak g'si
- ú** : kalın arka damak k'si
- ŋ** : arka damak n'si
- >** : bu şekilde gelir
- <** : bu şekilde girer
- +** : isim köküne veya tabanına gelen ek
- : fiil köküne veya tabanına gelen ek
- A** : a/e ünlü değişimi
- I** : i/i ünlü değişimi
- O** : o/ö ünlü değişimi
- U** : u/ü ünlü değişimi
- D** : d/t ünsüz değişimi
- G** : g/k ünsüz değişimi

İÇİNDEKİLER

ÖZ

Türkçe	I
Kırgızca	II
Rusça	III
İngilizce	IV
ÖNSÖZ	V
Kısaltmalar	VI
İşaretler	VII
İçindekiler	VIII
1. GİRİŞ	1
2. İNCELEME	6
Yudahin'in Kırgızca Sözlüğündeki Fiilden İsim Yapım Ekleri	
2. 1. -A / -O	8
2. 2. -aak	8
2. 3. -AgAn / -AAgAn / -öögön	9
2. 4. -AAn / -OOn	10
2. 5. -AçAk –OçOk	10
2. 6. -AgAç / -OgOç / -öögöç	11
2. 7. -Ak / -Ok	11
2. 8. -Akey	13
2. 9. -AlAk / -OlOk	13
2. 10. -AnAk / -OnOk / -AAnAk, -öönök	14
2. 11. -Ar / -Or / -r	15
2. 12. -AşA	16
2. 13. -bAs / - bOs	16
2. 14. -çAk / -çOk; -çAAk / -çOOk	17
2. 15. -çük	18
2. 16. -dI / -dU.	19
2. 17. -ga / -gö	20
2. 18. -GAk / -GOk	21
2. 19. -GAn / -GOOn	22

2. 20. -GI / -GU	23
2. 21. -GIç / -GUç	24
2. 22. -GIn / -GUñ	26
2. 23. -GIr / -GUr	27
2. 24. -GIs / -GUñ	28
2. 25. -(I)ç / -(U)ç	29
2. 26. -Ik / -Uk / -k	30
2. 27. -kalak, -kölök	36
2. 28. -kAlAñ / - kIlAñ	36
2. 29. -(I)l / -(U)l	37
2. 30. -(I)m / -(U)m	38
2. 31. -mA / -mO	39
2. 32. -mAç / -mOç	43
2. 33. -mAk / -mOk	43
2. 34. -mAñ / -mOl	45
2. 35. -mAñ	45
2. 36. -mAy / -mOy	46
2. 37. -mçı	47
2. 38. -mIş / -mUş	48
2. 39. -(I)n / -(U)n, -n	49
2. 40. -OO / -UU	49
2. 41. -OOç	68
2. 42. -OOç(U) / - UUçU	69
2. 43. -ool / -uul	71
2. 44. -(I)ş / -(U)ş	72
2. 45. -(I)t / -(O)t / -(U)t / -t	75
2. 46. -UUr	76
3. SONUÇ	78
KIRGIZCA ÖZET.....	86
KAYNAKÇA	110

1. GİRİŞ

Şekilbilgisi yoluyla kelime türemesi hakkında ilk bilgiler Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan “*Divan ü Lügat’it- Türk*”te yer almaktadır. Bundan sonra XIX. yüzyılın sonlarında Orhun Abidelerinin bulunması birçok ünlü bilim adamının Türk lehçeleri üzerinde bilimsel çalışma ve araştırma başlatmalarının nedeni olmuştur. Söz konusu çalışmalarda Sovyet coğrafyasında yer alan Türk Cumhuriyetlerinde muhtemelen Rus gramerciliğinden etkilenerek Türkçedeki yapım ekleri ayrı bir konu olarak bütün detaylarıyla incelenmemiştir.

Edvard Vladimiroviç Sevortyan, A. Gulamov, Nikolay Alesandroviç Baskakov, A. A. Yuldaşov ve V. V. Vinogradov’ların çalışmalarından sonra geniş olarak incelenmeye başlamıştır. Kırgız Türkçesindeki kelime yapımı diğer Türk lehçelerinden ayrı olarak incelenmemiştir. Buna rağmen Kırgız dili grameri ile ilgili ilk bilimsel çalışma Willhelm Radloff'a aittir. Radloff, 1862 ve 1869 yıllarında ilk kez Kırgızların arasında bulunmuş ve topladığı malzemelerle değerli bilgileri “*Obraztsı Narodnoy Literaturı Severnih Türkskih Plemön*” (Kuzey Türk Kabilelerinin Halk Edebiyatı Örnekleri) adlı kitabında yayımlanmıştır.

Kırgız Türkçesinde kelime, kök, ek ve onların özellikleri geniş olarak B. M. Yunusaliyev, Kasım Tınıştanov, Bübüyna Oruzbayeva, Kiyalbek Diykanov, D. İsayev, S. Kudaybergenov, K. Seydakmatov tarafından incelenmiştir (Orozbayeva, 2000: 10-18). Kırgız dilinde kelime türetme kurallarını “*Söz Müçölörü Cana Kurandıları*” adıyla Kasım Tınıştanov ilk olarak ders kitaplarında yayımlamıştır. Bütün yapılan bilimsel araştırmalara rağmen Kırgız Türkçesindeki yapım eklerinin sayısı kesin olarak belirlenememiştir.

Fıilden isim yapım eklerinin tespit edilmeye çalışıldığı “*Kırgızca- Rusça Sözlük*”, Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin yedek haberleşme üyesi ve Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi öğretim üyesi, büyük sözlükçü ve Türkolog, Eski Türk yazitlarının yorumcusu Prof. Dr. Konstantin Kuzmiç Yudahin tarafından düzenlenmiştir. Yudahin 31 Mayıs 1890

yılında Orsk şehrinde dünyaya gelmiş, 22 Mart 1975 yılında Bişkek'te vefat etmiştir. Birçok Türk lehçesini bilen Yudahin'in Farsça ile Arapçayı da iyi derecede bildiği söylenmektedir.

Yudahin'in Kırgızca-Rusça Sözlüğü, sadece Kırgızca öğrenen ve öğretmenler ile, tercümanlar için önem taşımamaktadır, aynı zamanda sözlük, Kırgız halk bilimi ile edebiyat ve dil alanında araştırma yapan türkolog, tarihçi ile etnograflar için de büyük öneme sahiptir. Sözlüğün girişinde Yudahin'in belirttiği gibi sözlük, Rusça bilenler için Kırgız Türkçesinin leksikolojisi için bir kaynak mahiyetinde olup Kırgız leksikolojisini bütün ayrıntılarıyla vermeye çalışmaktadır.

Sözlükte yer alan bütün Kırgızca sözcükler, alfabetik sıraya göre yerleştirilip Rusça karşılığı ve kendisiyle ilgili bütün ek bilgiler ile bir madde oluşturmaktadır. Yazılışı aynı, fakat bambaşka anlamları taşıyan sesler birer madde başı olarak gösterilip Roma rakamları ile numaralandırılmıştır. Mesela:

at I	: at
at II	: isim
at- III	: atmak

Sözlükte yer alan fiiller, gövde halinde “-“ işaretin yardımıyla gösterilip tercümesi mastar halinde olmaktadır. Mesela:

ayık-	: iyileşmek
ayıktır-	: iyileştirmek

Yudahin tarafından hazırlanan ve standart Kırgız Türkçesinin oluşturulmasına yardımcı olan ilk Kırgızca- Rusça Sözlük 1940 yılında Moskova'da Yabancı ve Ulusal Sözlükler Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır (Yudahin, 1940). Kırgız Türkçesinin söz varlığını tespit eden ve kelimelerin kullanışlarını gösteren bu ilk sözlük hem SSCB'de hem de yabancı ülkelerde büyük şöhret kazanmıştır. Çünkü Yudahin'in bu sözlüğü Sovyetler zamanında ilk temel ulusal sözlük olarak tanınmakta idi. Sözlük Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi tarafından düzenlenen Kırgız Türkçesinin Sözlüğünün temelini oluşturmuştur. Hatta

söz konusu olan sözlük Türkiye'de Abdullah Taymas tarafından Rusça kısmının Türkçeye çevrilmesiyle Kırgızca- Türkçe olarak yayımlanmıştır (Yudahin, 1965).

Üzerinde çalışılan sözlüğünün ikinci ve son baskısı, bütün hayatını Kırgızcanın söz varlığını öğrenmeye adayan Yudahin'in kendi hazırladığı ilk sözlüğünü eksik bulup daha mükemmel bir sözlük ortaya çıkarmayı istemesinden ortaya çıkmıştır. 1965'te yayımlanan Kırgızca- Rusça Sözlük hacmen ilk sözlüğün neredeyse iki katı olup yaklaşık olarak kırk bin kelime içermektedir. Bu defa sözlük Yudahin'in edebiyat metinlerinden, gazete metinlerinden ve folklor malzemelerinden derlediği çok büyük malzeme esası üzerinde hazırlanmıştır. Sözlüğün düzenlenmesi sırasında eski söz varlığının bir kısmı kaldırılırken bir kısmı da Rusça kısımların düzeltmeleriyle birlikte vermiştir.

Sözlüğün iki baskısı birbirinden birtakım farklılıklar taşımaktadır. Birinci fark sözlüğün içeriği kelime sayısı ile ilgilidir. Birinci baskında yirmi beş bin madde başı kelime, ikinci baskısında ise yaklaşık olarak kırk bin madde başı kelime vardır. İkinci baskında sadece Kiril alfabesi kullanılmışken birinci baskında Kırgızca kelimeler o devirde Kırgızların kullandığı Latin sesli alfabe ile verilmiştir.

1. baskı : **авышқа** (abişka) : yaşlı adam (Yudahin, 1965: 12)
2. baskı : **абышка** (abişka) : yaşlı adam (Yudahin, 1965: 19)

Birinci baskında örnek cümleler normal, ikinci baskında ise koyudur. Birinci baskında alıntı kelimelerde madde başından sonra nereden alındığı gösterilmiştir. İkinci baskında ise Farsça yerine “Iran dilleri” tabiri kullanılmıştır. Çünkü Yudahin'e göre söz konusu olan unsurlar Kırgız diline Tacik, Özbek ve Uygurlarla temas sırasında, Farsça yazılmış eserlerden ve Soğdça veya Toharca kalıntılar şeklinde geçmiştir.

Böylece Konstantin Kuzmiç Yudahin tarafından düzenlenen Kırgızca-Rusça Sözlüğün, Kırgız Türkçesinin söz varlığını tespit eden ilk sözlük olduğu şüphesizdir. Günümüzde bu sözlüğün artık eskidiğini dile getiren birçok bilim adamı bulunmaktadır. Fakat söz konusu sözlük ile aynı degerde yeni bir sözlüğün yapımını

şimdilik hiç kimse üstlenmemektedir. Günümüzde yeni yayımlanan birçok Kırgızca- Rusça Sözlüğün Yudahin'in sözlüğü ile karşılaşıldığında hem madde başı sayısı, hem de içeriği örnek cümleler açısından oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Ayrıca, yeni sözlüklerin düzenlenmesinde yine eski olarak değerlendirilen Yudahin'in Kırgızca- Rusça Sözlüğü'ne başvurulmaktadır.

Konstantin Kuzmiç Yudahin'e Kırgız sözlükçülüğüne katkısı için 1967 yılında SSCB Devlet Ödülü verilmiştir. Bu sözlük hâlâ büyük rağbet görmeye ve kullanılmaya devam etmektedir. Bu nedenle Kırgız leksikolojisinin vazgeçilmez kaynaklarından sayılan bu sözlük içinde fiilden isim yapım eklerini tespit etmeye çalışmanın az da olsa Kırgız gramerciliğine katkı olarak değerlendirilmesi temenni edilmektedir.

Kırgız Türkçesinde Yudahin'in Kırgızca- Rusça Sözlüğü başta olmak üzere aşağıda adı geçen sözlükler mevcuttur.

- ABDIÉV, T., SIDIKOVA, L.; Английско-киргызча сөздүк, English-Kyrgyz Dictionary (İngilizce-Kırgızca Sözlük), Bişkek, 2000
- ABDULDAEV, E., ISAEV, D.; Кыргыз Тилинин Түшүндүрмө Сөздүгү, Frunze 1984
- ABDULDAEV, E., ISAEV, D.; Кыргызча-орусча сөздүк (Kısaca Kırgızca-Rusça Sözlük), Bişkek, 1993
- ABDULDAEV, E., ISAEV, D.; Кыргыз Тилинин Түшүндүрмө Сөздүгү, Frunze, 1969.
- ALDAŞEV, A.; Биология терминдеринин жана айбанат аттарынын орусча-kyrgyzcha сөздүгү (Rusça-Kırgızca Biyoloji Terimleri ve Hayvan Adları Sözlüğü), Bişkek, 1998
- AŞIMOV, M.; Экономикалык терминдердин орусча-kyrgyzcha сөздүгү (Ekonomi Terimleri Sözlüğü)

- CAPANOV, A. A.; Архитектуралык орусча-киргызча жана кыргызча-орусча терминологиялык сөздүк (Rusça-Kırgızca, Kırgızca-Rusça Mimarlık Terimleri Sözlüğü), Бишкек, 2006
- CAPANOV, A. A.; Культурологиялык орусча-киргызча жана кыргызча-орусча терминологиялык сөздүк (Rusça-Kırgızca, Kırgızca-Rusça Kültür Terimleri Sözlüğü), Бишкек, 2006
- CUMAKUNOVA, G., Türkçe-Kırgızca Sözlük, Бишкек : KTMU, 2005
- ÇAPAROV, Ş. - K. SEYDAKMAROV; Kırgız Tiliniň Sinonimder Sözdüгү, Frunze, 1984
- ÇAPAROV, Ş., K. SEYDAKMAROV; Kırgız Tiliniň Sinonimder Sözdüгү, Frunze, 1984
- KARASAYEVİC, H. ; Өздөштүрүлгөн сөздөр, Frunze, 1986
- Krippes, Karl A.; Kırgız-English English-Kırgız Glossary of Terms, New York, 1998
- MORRİS, N.; Орусча-киргызча сөздүк (Rusça-Kırgızca Sözlük) Тercüme: ABDİEV, T., Бишкек, 1988
- Oruzbayeva, B. , Hvan, R. P., Şukurov, D. Ş, Yanşansin Y.; Орусча-киргызча сөздүк (Rusça-Kırgızca Sözlük) Frunze, 1988
- OSMANOVA, C., KONKOBAYEV, K., CAPAROV, Ş., Kırgız Dilinin Deyimler Sözlüğü, Бишкек, KTMÜ, 2001
- SAGINBAYEVA, B.; Kırgızca Cep Sözlüğü : Kırgızca-Türkçe, Türkçe-Kırgızca Sözlük, İzmir, 2003
- ŞARŞEKEEVA, C. D., ŞARŞEKEEVA, N. D., RISKULOVA, C., RYSKULOVA, T; English-Kyrgyz Dictionary = Англисче-Кыргызча сөздүк (İngilizce-Kırgızca Sözlük), Бишкек, 2005
- YUDAHİN, K. K.; Кыргызча-орусча сөздүк (Kırgızca-Rusça Sözlük), Moskova, 1940
- YUDAHİN, K. K.; Кыргызча-орусча сөздүк (Kırgızca-Rusça Sözlük), Moskova, 1965

2. İNCELEME

EKLER

Ekler kelimenin yapısında yer alan, tek başlarına kullanılmayan, kökler ile birleşerek gövdeler, gövdeler ile birleşerek de yeni kelime gövdeleri oluşturan yahut da kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kuran görevli şekillerdir (Korkmaz, 2003: 15)

Kırgız Türkçesi eklemeli bir dil olduğu için , gerek kelime yapımında gerek kelimeleri kullanım alanına çıkarak dilin işletilmesinde eklerin çok geniş ve önemli bir payı vardır. Kırgız Türkçesinin yapısını iyi kavrayabilmek için ondaki ek sisteminin yapı ve işleyiş özelliklerini de iyi bilmek gerekir.

Ekler, çok çeşitli etkenler altında bazı ses ve işlev değişimlerine uğradıkları gibi, kullanılış alanları bakımından da bölgeden bölgeye, lehçeden lehçeye veya zamandan zamana değişen ayrılıklar gösterirler. Bazı ekler çok kullanılan işlek eklerdir. Bunlara *canlı ekler* denir. Buna karşılık bazı ekler zamanla bir körelmeye uğrayarak seyrek kullanılan ekler durumuna düşmüşlerdir. Bazıları ise büsbütün kullanılmıştan düşerek kaybolmuş ve bugün birer *ölü ek* durumuna geçmişlerdir.

Kırgız Türkçesinde ekler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi iki gruba ayrılmaktadır.

1. Yapım ekleri (Söz casooçu müşölör)

Yapım ekleri ad ya da fiil kök ve gövdelerinden yeni ad ya da fiil gövdeleri yapan eklerdir (Korkmaz, 2002: 21). Kırgız Türkçesi, diğer Türk lehçeleri gibi yapım eki yönünden oldukça zengindir. Bu ekler her çeşit kelimeye gelerek türemiş isim, sıfat, belirteç ve eylem yaparlar.

2. Çekim ekleri (Söz özgörtürücü müşölör)

Çekim ekleri adlar ile adlar veya adlar ile fiiller arasında geçici ilişkiler kuran eklerdir. Yapım ekleri kök ve gövdenin kendi sınırları içinde kaldığı halde, çekim ekleri kök ve gövdelere bazı anlam bağlantıları katarak onları birbiriyle ilişkiye geçiren, onlarla onlarla kelime grupları ve cümlelerin öteki öğeleri arasında geçici

anlam örgüsü kuran eklerdir. Kelime gruplarından ve cümleden çekim ekleri çıkarıldığında, kelimeler arasındaki anlam bağları kopar ve cümlenin yapısı bozulur (Korkmaz, 2002: 22).

Kırgız Türkçesinde yapım ekleri (Söz casooçu müşölör) dört gruba ayrılmaktadır. Aşağıda bunların isimleri verilip içlerinden fiilden isim yapım ekleri ayrıntılı bir şekilde verildi.

1. İsimden isim yapım ekleri
2. İsimden fiil yapım ekleri
- 3. Fiilden isim yapım ekleri**
4. Fiilden fiil yapım ekleri.

Fiilden İsim Yapım Ekleri:

Fiilden isim yapan ekler ya fiil kök ve gövdelerine ya da isim kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen eklerdir. Yudahin'in Kırgızca sözlüğü esas alınarak yapılan bu çalışmada Kırgız Türkçesinde 46 adet fiilden isim yapım eki tespit edildi. Tespit edilen bu ekler aşağıda ayrıntılı bir şekilde verildi.

2. 1. -A / -O

Bu ek aslında çok eski bir zarf-fiil ekidir. Fiil kök ve gövdelerine gelerek çeşitli anlamlarda fiiller yapmaktadır. Bu ek klişelereşerek sonradan fiilden isim yapma eki durumuna gelmiştir. Bu ekle türetilen fiiller zaman içinde kalıplasarak isim veya sıfat haline dönüşmüştür. Bu ekle türetilen isimler yer ve yön bildirir. Çok işlek bir ek değildir. Eski Türkçede de görülen bir ektir. E.T. yul-a (meşale), birik-e (hazine), kiç-e (gece). Çağ. Tol-a (dolu), bus-u (pusu). Türkiye Türkçesinde de kullanılan, fakat işlek olmayan bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-A / -O	-a -ä -ı -i -u -ü	-A

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aňtara

aylana

çaçila

2. 2. -aak

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Genel olarak iki ve daha çok heceli fiillere gelir, bazen tek heceli fiillere geldiği de görülür. Be ek eklendiği fiillerden abartma ifade eden sıfatlar yapar.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-aak	-gAK	-AK

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

açkısıraak	baştaak	suraak
baldıraak	çaçıraak	
barkıraak	oturaak	

2. 3. -AgAn / -AAgAn / -öögön

Türkçede eskiden beri kullanılan, fakat işlek olmayan bir ektir. Bu ekle yapılan isimler aşırı ve devamlı yapan veya olanı karşılar.

Kırgız Türkçesinde işlek olmayan bu ekin bünyesinde fiili kuvvetlendiren, fiile sıklık kazandıran -a / -e eki ile -GAn / -GOn sıfat-fil ekinin varlığı söz konusudur. (Ergin, 1985: 190) Ekin /ö/'lü şekli Kırgızcadaki dudak uyumu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ek aslında sıfat-fil ekidir, fakat bazı örneklerde kalıplılmıştır. -gan / -gen, -gon eklerinden önce gelen /a/, /e/ ve /o/ seslerinin uzaması Kırgız Türkçesine mahsus bir özelliktir. Çok işlek bir ek değildir.

Bu ek bir işi veya hareketi sürekli ve sıklıkla yapanı ifade etmede kullanılır.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-AgAn / -AAgAn / -öögön	-AGAn	-AgAn

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

alaagan	kabaagan	süzögön
albıragan	kaçagan	tabaagan
basaagan	kezegen	tebeegen
basagan	köçögön	üzögön
calagan	körögön	
çabaagan	ölögön	

2. 4. -AAñ / -OOñ

Kırgız Türkçesinde -aan / -een, -oon / -öön şeklindeki ekin -n ekiyle aynı görevde kullanıldığı belirtilir. (Oruzbayeva, Kudaybergenov, 1964: 96), yani fiilin işaret ettiği hareketi, yapanı, olanı veya yapılanı ifade eden kelimelerin türetilmesinde kullanılmaktadır. İşlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-AAñ / -OOñ	-GAN	-An

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

çığaañ	dıñkiloon	tozoon
çıkıroon	dıñkilöön	uraan
çımıroon	kıraan	
çıñıroon	köböön	

2. 5. -AçAk -OçOk

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek, fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Genel olarak tek heceli fiillere gelerek bu fiillerden isimler yapmaktadır. Sözlükte bu ekle yapılan çok fazla örnek bulunamadı. Dolayısıyla fazla işlek bir ek değildir. Bu eke Eski Türkçe devresinde rastlanmaz, bu ek EAT.'nin sonlarına doğru oluşmaya başlamış ve sıfat-fiil eki olarak kullanılmaya başlanmıştır. OT. Kıpçak sahasında AçAk biçiminde sıfat-fiil ekidir. OT. Kel-eçek, oltur-açak vb.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-AçAk -OçOk	(EAT.) -AçAk	-AcAk

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

boloçok
ileçek
keleçek

2. 6. -AGAç / -OGOç / -öögöç

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Bu ekle ilgili Kırgız gramer kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak bu ekle yapılan kelimeler incelemişinde bu ekin Eski Türkçedeki -Glç veya -Gaç ekleriyle bağlantısı olduğu söylenebilir. Aşağıdaki üç kelimedede bu ek tespit edilmiştir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-AgAç / -OgOç / -öögöç	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

konoguç
körögöç
körögöç

2. 7. -Ak / -Ok

Kırgız Türkçesinde -ak, /a/ /u/ ünlüsü taşıyan fiillere; -ek, /e/ /i/ ünlüsü taşıyan fiillere; -ok, /o/ ünlüsü taşıyan fiillere; -ök, /ö/ /ü/ ünlüsü taşıyan fiilere getirilir. Yuvarlak ünlülü ekler dudak uyumu sonucu gelişmiş eklerdir. Eskiden beri kullanılan bir ektir. Eski Türkçede, biç-ek (bıçak), kötü-ek (sopa) Çağatay Türkçesinde böl-ek (bölüm) ölçü-ek (ölçü aleti) örneklerinde görülmektedir. Kullanım alanı oldukça genişir. Bu ekle yapılan örneklerde sıkça rastlanır. Bu ekle yapılan

isimler, bir işi veya hareketi yapanı bildirir. Ayrıca bu ek yer ismi; cat-ak, tur-ak, öt-ök, nesne ismi; bıç-ak, or-ok, organ ismi; cür-ök, muun-ak yapar. Kırgız Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de işlek bir ektir. Fiilin tesirinde kalan çeşitli nesnelerin adlarını yapar. Mübalağa ifadesi de taşımaktadır.

Muharrem Ergin bu ekin kaynağı ve yapısı konusunda bazı örneklerin Eski Türkçede -gak, -gek'li şekilde olamasının bu ekin eskiden -gak, -gek şeklinde olduğunu, Batı Türkçesine geçerken ekin başındaki g ve g'nin düşüğünü hatırlattığını, fakat örneklerin çoğunlukla Batı Türkçesinde olmasından dolayı g ve g'si düşmüş olan -gak, -gek ile karıştırıldığını ifade eder. (Ergin, 1985: 188)

Gürer Gülsevin, Türk dilinin fonetik gelişmelerinden dolayı bazı eklerin zaman içinde aynı şekli aldığı, eskiden -(y)Uk, -Ak ve Ğak şeklinde olan üç ayrı ekin günümüzde sadece oratak ses (k) nin korunmasıyla devam ettiğini belirtir. (Gülsevin, 1993: 52)

B. Oruzbayeva bu ekin çok eski bir ek olduğunu, etimolojik olarak Eski Türkçedeki -gak ekindeki /g/ sesinin düşmesi sonucu ortaya çıktığını söyler. (Oruzbayeva, 2000: 37) Buna örnek olarak Kırgızcadaki ve diğer Türk dillerindeki “orok” “orgok” kelimelerini gösterir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-Ak -Ok	-gAk	-Ak

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

bacıldaak	irbaak	koşok
badırak	ıylaak	ontook
barkıraak	iskek	orok
baştaak	kaçak	ottook
bıçak	karmaak	oynook
bölök	karmook	salpayak
calaak	kesek	suraak
catak	konok	sürdöök
çirmook	korkok	süylöök

tandaak	tişteek	tütök
tırmaak	toñkuldak	
tirmook	turak	

2. 8. -Akey

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Kırgızca gramer kitaplarında bu ekle ilgili bilgiye rastlayamadık, fakat aşağıdaki örneklerde bu ekin varlığı açıkça görülmektedir. Bu ekin aslında -key olabileceği, /a/ yardımcı sesiyle birleşmiş olabileceği düşünülebilir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-Akey	-	-

çalmakey	kekirekey	şilekey
dardakey	ketirekey	talakey
eptekey	kıdrakey	

2. 9. -AlAk / -OIOk

Fiil kök ve gövdelerine eklenerek olumsuz anlamda isimler yapar. Hülya Çengel tog-olok (yuvarlak) kelimesinin bu ekle türetilmiş olduğunu söyler. Ayrıca bu ek fail ismi veya vasif ismi yapar. (Öner, 1998: 93)

Hamza Zülfikar bu ekin birleşik bir şekil olduğunu, -(A)IA- tekrarlama filleri yapan ek ile -(A)k fiilden isim yapan ekin birleşmesinden meydana geldiğini belirtir. (Zülfikar, 1991: 55)

Türk lehçelerinde ve Kırgız Türkçesinde işlek bir ek değildir. Türkiye Türkçesinde bu eki birkaç kelimedede görmekteyiz. Yat-alak, çök-elek, as-alak, şas-alak vb.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-AIAk / -OIOk	-A-IA-k	-AIAk

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

bışalak	çıçalak	toñgolok
catalak	kızalak	tutalak

2. 10. -AnAk / -OnOk / -AAAnAk, -öönök

Kırgız Türkçesinde Fiil kök ve gövdelerine getirilerek bir hareketin devamlı ve aşırı bir şekilde yapıldığını anlatan isimler yapar. Eski Türkçede bu eke rastlamaz, fakat EAT.'de deg-enek (değnek) kelimesinde bu ek görülür. Oğuz lehçelerinde ise -anağ / -enek şekliyle yaygın bir şekilde kullanılır. Eskiden beri pek az kullanılan bu ek Kırgız Türkçesinde de az kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde fazla işlek olmayan bu ek, Cumhuriyet Döneminde tekra işleklik kazanmış ve bu ekle yeni kelimeler türetilmiştir (itenek, tutanak, şeçenek, kesenek, ödenek vb.). Daha çok ağızlıarda işlevlidir. Yani yazı dilinden çok, ağızların malıdır.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-AnAk / -OnOk	-	-AnAk
-AAAnAk, -öönök		

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

bögönök	kazanak	közönök
çikanak	körönök	süzöönök
kabanak	köröönök	tebeenek
kaçaanak	kösönök	tikenek

togenok	uganak
ugaanak	üzöönök

2. 11. -Ar -Or -r

Aslında geniş zaman partisip eki olan bu fiilden isim yapım eki olan bu ek birkaç kelimedede kalıplAŞMIŞTIR. Bu yüzden bu eki sıfat-fil eki de diyebiliriz. Sözlükle bu bu ekle türetilen 27 kelime tespit edildi. Bu yüzden işlek bir ektir denebilir. Birleşik kelimelerde de bu eki görmek mümkündür (elçabar, alıpsatar, atkaminer vb.).

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-Ar -Or -r	-Ar / Ur / -r	-Ar / -Ir / -r

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

agar	elçabar	küyüşör
aldar	kapteşer	ölçöör
alıpsatar	kaynar	tañatar
atar	kazar	tırmar
atkaminer	keler	tutar
caşar	keptöör	ugar
çabar	keser	ürkör
çakar	kıyar	üyör
çigar	küyör	

2. 12. -AşA

Bu ek fiilere gelerek iş ve veya hareketin sonucunu bildiren isimler türetir. Türkiye Türkçesi ve Eski Türkçede örneklerine rastlanmaz. Fakat bu ek Türkiye Türkçesindeki -AsI zarf-fiil ekiyle benzerlik göstermektedir. Ses değişikliğine uğramış olabilir. Kırgız Türkçesinde -AşA ekinin -AsA şekli de kullanılır. Bu kullanım Kırgız Türkçesinde al-asa (alacak), ber-ese (verecek) kelimelerinde görülür. İşlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-AşA / -AsA	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

alasa	çığaşa	tiyeşe
berese	kayaşa	
caraşa	kireşe	

2. 13. -bAs / - bOs

Bu ek -r, -Ar, -Ir sıfat-fiil ekinin olumsuz şeklidir. Bu ek fiil kök ve gövdelerine gelerek eklendiği file süreklilik ve olumsuzluk anlamı katan geçici sıfatlar türetir. Ayrıca isimlerin önüne gelerek sıfat olarak da kullanılır. Olumsuz geniş zaman partisip eki birkaç örnekte kalılmıştır.

Kırgız Türkçesinde çok işlek olmamakla beraber Türkiye Türkçesi de geçici isim yapmakta oldukça işlek bir kullanımına sahiptir. Bazen kalıcı isimler yaptığı da görülür. Sol-maz, yıl-maz, kork-maz vb.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-bAs / - bOs	-maz / -mäz	-mAz

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

bayka-bas+tik	ceñil-bes+tik	kelbes
bil-bes+tik	işen-bes+tik	külbös
bölünbös	kamaara-bas+tik	tubas
ceñilbes	kamira-bas+tik	tüşün-bös+tük

2. 14. -çAk / -çOk; -çAAk / -çOOK

Tarihi yazı dillerinde işlek olmayan bu ek Kırgızcada oldukça yaygın bir kullanım göstermektedir. a, ı, u, ünlülerıyla biten fiillere -çak, e, i, ünlülerıyla biten fiillere -çek, o ünlüsüyle biten fiillere -çok, ö, ü ünlüsüyle biten fiilere -çök ekleri getirilir. Bu ekin -çok, -çök şekilleri dudak uyumu sonucu artaya çıkmıştır.

Sıfat-fiil eki olan -AcAk ekinin ilk harfinin düşmesiyle oluşmuş olabilir. Bu ek Kıpçak Türkçesinde em-çek (meme), erin-çek (tembel) örneklerinde görülmektedir. (Karamanlioğlu, 1994: 36) Divan-ı Lügati't Türk'te basın-çaq (önem verilmeyen, degersiz) (DLT I, 501-18) kelimesinde geçer. Çağataycada ise avun-çak (teselli, yardım, avuntu), bürün-çek (örtü, yapmak) kelimelerinde bu ek görülmektedir. Kırgızcada vasif ismi olarak daha yaygın bir kullanım gösterir. Bundan başka aşırılık ifade eden nesne isimleri ve organ isimleri de yapar. Vurgu dolayısıyla aşırılık ifade eden nesne isimlerinde ekin ünlüsü uzar.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-çAk / -çOk; -çAAk / -çOOK	-çAk	-çAk / -çAk

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

adaşçaak	boluşçaak	caskançaak
alçaak	bölçök	cazgançaak
artinçak	caltancaak	cölömçök
bakırçaak	cirişçaak	çoçunçaak

çoyulçaak	kızgançak	taarınçaak
eñilçek	korkunçaak	tañılçaak
eregişceek	küçönçöök	tartınçaak
erinçeek	küröşçöök	tırışçaak
ileşceek	maktançaak	tüyünçök
ilinçek	orонçook	unutçaak
işençeek	salpinçak	uruşçaak
iyilçeek	selkinçek	uyalçaak
iymençeek	suraançak	ülbürçök
kemirçek	surançaak	üşüçöök
kıykırçaak	şıypançaak	üyürçök

2. 15. -çük

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-çük	-nçIg	-cAk

Eski Türkçede -çug şeklinde karşımıza çıkan ek Kırgız Türkçesinde işlek değildir. Çağatay Türkçesinde bulyan-çuq (bulanık, belirsiz, kapalı) kelimesinde geçer (Räsänen, 1957: 118). Eski Türkçede munadınçığ (şasırtıcı), küsΣnçig (sevilen, istenilen) adınıciú (fevkalede, adın- iyileşmek, değiştirmek) kelimelerinde bu ek görülür (Gabain, 2000: 58)

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

üşönçük

üyörönçük

2. 16. -dI / -dU

Tarihi yazı dillerinde pek işlek değildir. Eski devirlerde bir kaç örnekte görülür. -dı / -di, -du / -dü şekilleri vardır. Özellikle dönüşülü fiil tabanlarına eklenir. Kırgız Türkçesinde dönüşülü eki alan fiiler tek başlarına kullanılmadığı için Kırgızca gramer kitaplarında -dI eki, -(I)ndI / -(U)ndU şeklinde dönüşülü ekiyle birlikte gösterilir. Bu ek eklendiği fiil kök ve gövdelerinin ifade ettiği anlamla ilgili isimler yapar. Ekin, edilgen fiil tabanlarına da geldiği görülmektedir. Sözlükte bu ekle türetilen 58 kelime tespit edildi, bu yüzden bu ek için Kırgızcada sık kullanılan işlek bir ek denilebilir.

Muharrem Ergin bu ekin Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde sadece -dı, -di şeklinde olduğunu, sonradan ünlü uyumuna bağlanarak vokal bakımından çok şekilli olduğunu, fakat ünsüzler bakımından yine tek şekilli kaldığını söyler. (Ergin, 1985: 194)

Bu ek Türkiye Türkçesinde geçici isim yapmaya hiç elverişli değildir. Sadece bir kaç kalıcı isim yapmıştır. Bunlar da isim olmaktan çok fiil şeklinin klişeleşmesi ile meydana gelmiştir. Şıpsev-di, külbas-tı vb. (Ergin 2001: 282)

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-dI / -dU	-dI / -dU	-DI / -DU

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

agındı	cugundu	çigındı
aldı	cuundu	çögündü
artındı	cuuşındı	ıpirandı
asırındı	çabındı	kagındı
asrandı	çaçındı	kalındı
ayındı	çaçırındı	karaldı
ayrındı	çamındı	karandı
cardı	çarpındı	kazındı
cıyındı	çaykandı	kesindi

kıldı	kurandı	taarındı
kıpçındı	kuydu	taşındı
kırındı	küröndü	tebindi
kıstırındı	küydü	tepsendi
kıydı	salındı	tuundu
kıyrandı	satındı	ulandı
kirendı	sığındı	urandı
kirindi	süründü	urundu
korutundu	şıpirındı	üzündü
koşundu	şilendi	
köründü	şirendi	

2. 17. -ga / -gö

Bu ek eskiden beri görülen, eskiden çok kullanılan, fakat sonradan işlekliğini kaybeden bir ektir.

Kırgızca gramer kitaplarında pasiflik eki -l- ile birlikte verilmiştir. (-ilga, -ilge) yuvarlak ünlülü şekli dudak uyumu sonucu ortaya çıkmıştır. B. Oruzbayeva ve S. Kudaybergenov -ilga ekini Türkçe ve Moğolcaya ait bir ek olarak göstermişlerdir. (Oruzbayeva, Kudaybergenov 1964: 105) Özellikle pasiflik eki alan fiil gövdelerine gelerek hareketi yapanı, olanı veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapmaktadır. Fakat pasiflik eki almayan fiillere de geldiği görülmektedir. Eskiden çok işlek olan bu ek ö-ge (KB. Akıllı), yorı-ga ET, yor-ga EAT(eşkin, yürüyen at), tam-ga ET (damga), Kırgız Türkçesinde fazla işlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-ga / -gö	-àa / -gä	-gA

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

agılga	kañtarga	kondurga
büldürgö	karçığa	ögö

ötölgö	tabılgıa	tokulga
taarılgıa	taralǵıa	tuulga

2. 18. -GAK / -GOK

Bu ek tarihî metinlerde az kullanılmıştır, Kıpçak Türkçesinde yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bat-kak (batak), bez-gek (düşük hareket), kaç-kak (kaçak). (Öner, 1998: 87) Tonlu ünsüzle biten fiillere -gAk / -gok, tonsuzla biten fiillere ise -kak / -kok şekilleri eklenir.

Oruzbayeva bu eke -Ak -Ik - k ekleriyle bağlı olarak bakıp günümüz Kırgız Türkçesinde bu ekle yapılan kelimelerin köklerinin -gak ekinden ayrıldığında hiçbir anlam vermediğini ve bugün bu ekle yapılan kelimelere rastlanmadığını belirtir. (Oruzbayeva, 1958: 35)

Bu ek fiillere eklenerek fiillerden düşkünlük, fazlalık ifade eden vasif adları yapar. Ayrıca bitki, hayvan ve hastalık isimleri de yapar. İşlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-GAK / -GOK	-àak / gäk, àuú / -gük	-GAK

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

baskak	ilgek	sorgok
batkak	katkak	soygok
bezgek	keskek	tañgak
capkak	kuskak	taygak
carişkak	mayışkak	tırışkak
cılbişkak	oñgok	tolgok
cılımışkak	orgok	toskok
çıçkak	ötkök	tutkak
ileeşkek	saygak	türgök
ileşkek	siygek	uruşkak

2. 19. -GAN / -GON

Bu ekle türemiş olan isimler fiilin ifade ettiği ya çok yapanı ya da o hareketten çok etkileneni karşılamaktadır. Bu ekin bazı kelimelerde kalıplaştığı görülür. Çaçıl-gan (şimşek), tuu-gan (akraba), köpür-gön, tuuş-gan v.b.

Türk lehçelerinde zarf-fiil eki olmasına rağmen bazı lehçelerde ve Kırgızcada fiilden isim yapma eki olarak kullanıldığı görülmektedir.

Gürer Gülsevin Eski Türkçe metinlerinde henüz rastlanmayan bu ekin -(y)An ve -AGAn ekleriyle ilgisinin müstakil bir araştırma ile ortaya çıkarılincaya kadar ayrı ayrı ele alınmasının doğru olacağını belirtmektedir. (Gülsevin Gürer, Gülsevin Selma, 1993: 30)

Muharrem Ergin ise bu ekin Türkiye Türkçesindeki -an, -en sıfat-fiil ekiyle benzer olmasına rağmen -an, -en'in eski şekli olan -gan, -gen ile bu ek arasında ilişki olmadığını, ekin Eski Türkçede -kan, -ken şeklinde olduğunu belirtir. (Ergin, 1985: 192)

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-GAN / -GON	-GAN / -GON	-GAN

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aldıgatkan	çıçkan	küygön
beril-gen+dik	kaldırkan	maktan-gan+dık
bilpe-gen+dik	kapkan	narkesken
bütkön	karagan	süy-gön+dük
caratkan	kargan	süyün-gön+dük
cetişken	kıyrakan	şaldırkan
cetişpe-gen+dik	köbürgen	şıldırkan
cuugan	kurgan	telpiygen
cuurtkan	kutur-gan+dık	tuugan
çagılgan	kuyuşkan	uçkoşkon

2. 20. -GI

Eski Türkçeden beri oldukça işlek bir kullanıma sahip olan bir ektir. Eski Türkçede bu ek yalnız -äu/-gü, -ku/-kü şeklinde kullanılmıştır. (Ergin, 1985: 189)

Tonluyla biten fiillere -gI / -gU, tonsuzla biten fiillere -kI / -kU şeklinde eklenir. Bu ek ünlü uyumuna da uyar.

Bu ek hem somut hem de soyut varlıklara isim olan kelimelerde kullanılır. Daha çok yapma ifade eden fiillere gelir. Fiillerden anlamlarıyla bağlantılı isimler yapar. Ayrıca fiillerden nesne veya alet ismi yapar. İşlek bir ektir.

Muharrem Ergin, genellikle yapma ifade eden fiillerden isim yaptığını ve bu isimlerin daha çok yapılanı, bazen yapanı, bazen yapma işini, fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesneleri karşıladığı söyler. (Ergin, 1985: 192)

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-GI	-GU	-GI

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

açılıñkı	baştalǵı	çıckı
açıtkı	bergi	çubalıñkı
agarıñkı	bilgi	emizgi
algı	burgu	içirtki
askı	cabıgıñkı	kaçırıtkı
aşatkı	cagcayıñkı	kaçkı
aşırıgı	caldırıñkı	karalkı
aşırkı	cazılıñkı	katkı
azıtkı	cılmayıñkı	kerki
bagınıñkı	cürgü	keski
bakırayıñkı	çaçılıñkı	kıyrındı
balkayıñkı	çaçıratkı	korku
basıñkı	çalǵı	köçkü
basırıñkı	çapkı	köptürgü

küldürgü	sıdırğı	tabılgı
külü	sokku	tamızgı
küydürgü	sürgü	tünörüñkü
sasıkı	süyrötkü	türtkü
urgu		
uyutku		

2. 21. -GIç / -GUç

Türkçede eskiden beri görülen, fakat işlek olmayan bir ektir. Tahsin Banguoğlu bu eki -GAç ekinin bir değiştiği olarak kabul eder. (Banguoğlu, 1995: 24) Vecihe Hatipoğlu ise -g'nin kalınlaştırma etkisi altında -GAç'ın -Gıç'tan çıktığı (-GIç>-GAç) görüşündedir. (Hatipoğlu, 1981: 65 not:2)

Kırgız Türkçesinde tonluyla biten fiil kök ve gövdelerine -gıç/-giç, -guç/-güç; tonsuzla biten fiil kök ve gövdelerine ise -kıç/-kiç, -kuç/-küç şekilleri gelir. Bu ek ünlü uyumuna da girmektedir. B. Oruzbayeva bu ekin -GI ekiyle bağlantılı olduğunu belirtir. (Oruzbayeva, 1958: 43) Muharrem Ergin, bu ekin eskiden sadece yuvarlak vokalli olduğunu, vokal uyumuna sonradan bağlandığını söyler. (Ergin, 1985: 190)

Filikere gelerek yapan, olan, veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapar. İnsan ve hayvanlara özgü vasıf isimleri yapar; kıdır-gıç (gezgin), kutgar-gıç (kurtarıcı), cırt-gıç (yırtıcı) bu kelime hayvanlar için kullanılır. Alet isimleri yapar. Sız-gıç (cetvel), tazala-gıç (temizleme aleti), bas-kıç (merdiven, basamak), sep-kiç (tohum ekme makinesi). Meslek ve meşguliyet isimleri yapar. At-kıç (iyi nişancı), uç-kuç (pilot), caz-gıç (yazıcı).

Kırgızcada oldukça işlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-GIç	-GUÇ	-GIç

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

abaylagıç	açıtkıç	açkıç

aldagıç	caygıcıç	kızgıç
algıç	cazgıcıç	korunuç
apırtkıç	cırtkıç	körgüç
askıç	cogotkuç	körsötküç
atkıç	coruguç	kötörgüç
aydagıç	coyguç	kurgatkıç
ayırgıç	cutkuç	kutgargıç
aylandırıcıç	cuuguç	küldürgüç
aylantkıç	cürgüç	küyüngüç
azgırıcıç	çalgıç	mingiç
bakkıç	çapkıç	muzdatkıç
baskıç	çekkiç	olturguç
baştalgıç	çıçalagıç	oodarılıgıç
bayandagıç	çipırgıç	oroguç
baydalangıç	erigiç	otoguç
baykagıç	eskertkıç	oturguç
bayka-gıç+tik	estetkiç	öçürgüç
baylagıç	ınangıç	ölçögüç
bergiç	içkiç	öltürgüç
bilgiç	ilgiç	öndürgüç
bölgüç	işengiç	özgörtküç
buuguç	izildegiç	paydalangıç
buzguç	kansorguç	saktagıç
büldürgüç	kelişkiç	salgıç
bülündürgüç	kemirgiç	sapırgıç
calañgıç	keskiç	satılıgıç
calañkıç	kıdırgıç	saygıç
canalgıç	kılcuuguç	sayragıç
capkıç	kırgıç	semirtkıç
cargıç	kıskıç	sepkıç
carılgıç	kıygıç	sezgiç
catkıç	kıyratkıç	sez-gıç+tik

sızgıç	tazalağıç	tutangıç
soorotkuç	teñselgiç	tutkuç
sorguç	tepkiç	tügötküç
suusagiç	teşkiç	tükürgüç
sürguç	tıkkıç	tüşündürgüç
süzgüç	tilgiç	tüşüngüç
şıpırgıç	tizgiç	uçkuç
taanıtkıç	tozguç	uurdagıç
takkıç	töönögüç	uyuşturguç
tañgıç	tukurguç	üygüç
tapkıç	tumçuk-tur+guç	
tartkıç	tundurguç	

2. 22. -GIn / -GUñ

Ünlü ve ünsüz uyumuna giren bir ektir. Tonlu seslerden sonra -gin/-gin, -gun/-gün; yonsuz seslerden sonra -kın/-kin, -kun/-kün şekilleri gelir.

Bu ek eskiden beri kullanılan ve bugün bir çok örneğini bulunan işlek bir ektir. Eski Türkçede bu eki tir-gin (topluluk), tez-kin (kaçan), sat-gın (satın) kelimelerinde görmekteyiz. Vokal uyumları son dönemlere aittir. Eski devrelerde vokal bakımından çok şekilli ve uyuma bağlı değildi. Eski Anadolu Türkçesinde daha çok -gun, -gün şekillleri kullanılmıştır. (Ergin, 1985: 190)

Genel itibariyle tek heceli fiil köklerine getirilir. Birden çok heceli fiil kök ve gövdelerine getirilmesi oldukça nadirdir. Fiil kök ve gövdelerine eklenerek isim veya vasıf ismi yapar. Kır-gın (kırığın), kel-gin (yabancı), kuu-gun (sürgün), kül-gün (gulen). Bu ekle yapılan isimlerde abartma ve aşırılık anlamı vardır.

İşlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-GIn / -GUñ	-GIn	-GIn

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aşkın	kelgin	süygün
azgın	keskin	tartkın
bulgun	kezgin	taşkın
bülgün	kırgın	tizgin
çaçkın	kirgin	toskun
çalgın	korgun	turgun
çapkın	kuugun	tutkun
çeçkin	külgün	tuygun
çikkın	ötkün	tüşkün
gülgün	solgun	uçkun
kaçkın	sürgün	

2. 23. –GIr / -GUr

Fiil kök ve gövdelerine gelerek isimler türetir. Bu isimler fiillerin ifade ettiği işlerin çok iyi derecede yapıldığını gösterir. Bu ekle yapılan isimlerde aşırılık anlamı vardır. Öt-gür (keskin), bil-gir (bilgiç), al-gır (iyi yakalayan).

Bu ekin Türkmen Türkçesinde çok yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesinde -GIr / -GUr şeklinde fiilden isim ve isimden fil yapan ekler vardır. Çık-gur (hüküm, saldırısı), tay-gur (kaygan), yıkıl-gur (yıkılacak, harabe) (Eckmann, 2003: 50) Kırgız Türkçesinde çok işlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-GIr / -GUr	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

algır	siypalgır	ilgir
kuuragır	bilgir	kurgur

kuturgur	kömülgür	ötkür
oyulgur	örttöngür	
soyulgur	tügöngür	

2. 24. -GIs / -GUş

-GI / -GU isim yapım eki ile +sIz / +sUz olumsuzluk ekinin birleşmesinden ortaya çıkan bir ek olma ihtimali yüksektir. Tonlu ünsüzle biten fiillere -gis / -gis, -gus / -güs, tonsuzla biten fiillere tonsuzla biten fillere -kis / -kis, -kus / -küs şeklinde getirilir.

Bu ekin aslı -GIç olabilir. Kazakçada -ç > -ş değişimi sonuncunda ek -GIş şeklini almış olabilir (Öner, 1998: 84-85). Bu bakımdan Kırgızcanın, Kazakçadan etkilenmesiyle bu ekin -GIç ekiyle bağlantılı olduğu söylenebilir.

Fiił kök ve gövdelerine gelerek olumsuz anlamda vasıf ismi yapar.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-GIs / -Gus	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

algıs	çalingis	kötörgüs
ayrılgıs	çikkis	kübülgüs
batıngıs	etkis	oñgus
bolgus	kayrlıgis	öçküs
buzulgus	kaytkıs	öçürgüs
bütküs	keçilgis	ötküs
bütürgüs	keçirgis	taanılgıs
ceñilgis	keçkis	toygas
cetkis	kelgis	tuugus
cılgıs	ketkis	tügöngüs
cürgüs	körüngüs	tügötküs

tüşüngüs	unutkus	uralgis
tütküs	unutulgus	

2. 25. -Iç / -Uç

Eskiden beri kullanılan bir ektir. Bu ekle türetilen kelimeler aşırılık ve fazlalık ile fiilin sonucunu bildirir. Bu ek Kırgız gramer kitaplarında dönüşülük eki -(I)n ile birlikte gösterilmektedir. Genellikle iki heceli fiillere, büyük çoğunlukla dönüşülü fiil gövdelerine gelerek isim yapar. Suran-ı-ç (rica), sagın-ı-ç (özlem), korkun-u-ç (korku), ökün-ü-ç (pişmanlık), süyün-ü-ç (sevinç)

Muharrem Ergin, ekin sadece -ç olduğunu, buradaki n'nin fiil gövdesindeki dönüşülük eki olan n olduğunu dönüşülü fiil şekli kullanılmayan örneklerde bu şeclin ya kullanıştan düşmüş ya unutulduğunu veya kullanılmadığı halde dönüşülü kullanılan diğer örneklerde benzetilerek ortaya çıktığını belirtir. (Ergin, 1985: 191)

Hülya Çengel de bu eki sadece -ç olarak gösterir. (Çengel, 2005: 138) Ünsüzle biten bazı fiil tabanlarına doğrudan doğruya, bazlarına da ı, i, u, ü yardımcı ünlülerinden birini alarak eklenir.

Kırgız Türkçesinde işlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-(I)ç / -(U)ç	-(I)nç	-(I)ç

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aşığıç	kalkanç	kubanç
ayanic	kekenç	kubaniç
ayanic	kekeniç	kubaniç
bulganç	kızganç	küyünüç
bulganiç	kızganiç	maktanç
calınıç	korku(n)uç	maktanıç
calınıç	korkunuç	ökünüç

ötünuç	taarınıç	tayaniç
sagınıç	taarınıç	tayaniç
saginiç	tayanç	tiniç
suranıç	tayanç	
suranıç	tayanç	

2. 26. -Ik / -Uk / -k

Ünlü ile biten fiillere doğrudan –k eki gelir. Ünsüzle biten fiillerde ise ünlü uyumuna göre /i/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerinden birini alarak file bağlanır.

Fiilin bildirdiği hareketin sonucu olan isimleri ve sıfatları türetir. Nesne isimleri yapar. Kırgız Türkçe'sinde ses taklitlerini bildiren fiillere eklenerek isimler yaptığı da görülmektedir. Bu eki -Ak eki ile karıştırmamak gereklidir.

B. Oruzbayeva -Ak, Ik ve -k ekleminin birbiri ile bağlantılı olduğunu söyler (Oruzbayeva, 1958: 37-39), fakat bu üç eki de ayrı ayrı ele alır.

V. Hatipoğlu ise bu eki -k (-ak, -ek) ve -k (-ik, -uk- -ik, -ük) olarak ayırmaktadır (Hatipoğlu, 1981: 79-80).

Muharrem Ergin -ú, -k / -ak, ek olarak ayırır. Ayrıca ú, -k ile -uk, -ük'ün ayrı ekler olduğunu sonradan birleşmiş olabileceğini söyler (Ergin, 1985: 191).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin yuvarlak şekillerinin de kullanıldığı örnekler vardır.

Kırgız Türkçesinde oldukça sık kullanılan işlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-(I)k / -(U)k / -k	-(U)k / -k	-(I)k / -(U)k / -k

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

acıldak	açkılısıraak	albırak
akılkı	aksak	alcırak

alcırak	bıdırak	carkırak
añıldaak	bılbirak	carkırak
añıldaak	bılçırak	caşırık
añkak	bılçırak	catalak
añkıldak	bıldırak	cekirik
añkıldak	bıldırak	celpildek
añkıldek	bılıkıldak	cılbişkak
añkildek	bılıkıldak	cılbişkak
arsak	bışkırık	cılmışkak
artık	birindek	ciltirak
atak	boyok	cımıldak
aydak	boyok	cırık
aykırık	bölük	cırtı(y)k
ayrık	böl-ük+çö	cırtık
aytak	burak	cıyık
azgırık	burkurak	cıynak
bakıldak	buyruk	cölök
bakıldak	bülküldök	cörgölök
bakırık	bürük	cötkürük
balbildak	cabık	cultirak
balbildak	calaaak	culuk
baldıraak	calcak	culuk+chu
balpıldak	calpak	cügürük
balpıldak	caltırak	çabık
barıldak	caltırak	çaçıraak
barıldak	cañırık	çakıldak
barkıldak	capırık	çakırık
barkıldak	caraşık	çañdak
barsıldak	carıldak	çañırık
barsıldak	carıldak	çañkak
basık	carkıldak	çardak
bezildek	carkıldak	çarıldak

çarıldak	dalba(y)k	düpüldök
çartıldak	dalda(y)k	düpüldök
çekildik	dalpıldak	dürüldök
çenek	darıldak	dürüldök
çenek	darıldak	elek
çıçalak	darkıldak	esirik
çıçalak	darkıldak	güyüldök
çımıldak	delde(y)k	ırca(y)k
çımıldak	dıldırak	ırgak
çinirik	dıldırak	ızgırık
çinkıldak	dırıldak	ızırık
çinkıldak	dırıldak	itirke(y)k
çipıldak	dikildek	iymek
çipıldak	dikildek	kacıldıak
çırıldak	dirtildedek	kacıldıak
çırıldak	dirtildedek	kakıldıak
çırkıldak	doldurak	kakıldıak
çırkıldak	doñkuldaak	kakırık
çirmak	doñkuldaak	kalak
çirmak	dordo(y)k	kalçıldıak
çirmook	dömpö(y)k	kalçıldıak
çırtıldak	döñgölök	kaldırak
çırtıldak	döñkölök	kaldırak
çiyıldak	döñküldök	kalkıldıak
çiyıldak	döörük	kalkıldıak
çykıldak	duuldaak	kaltıldıak
çykıldak	duuldaak	kaltırak
çypıldak	düküldök	kaltırak
çypıldak	dümpüldök	kamak
çimirik	dümpüldök	kandırak
çimkirik	düñküldök	kandırak
çükürük	düñküldök	kañıldıak

kañıldak	kıçık	köoldök
kañırak	kırık	kuculdak
kañırsık	kırkırap	kulkuldak
karkırak	kırkırap	kulkuldak
karmak	kırtıldak	kultuldak
karmook	kırtıldak	kultuldak
karsıdak	kısık	kurak
karsıdak	kitırak	kurak
kaşak	kıykırık	kurgak
katkırık	kıyra(y)k	kurgak
kaykalak	kıyrak	kurkurak
kayrak	kilkildek	kurkurak
kayrak	kiltildek	kuudurak
kayırik	kiñkildek	kuudurak
kazılık	kirbi(y)k	kuunak
kekirik	kirildek	kuunak
kelcirek	kirkirek	kuurdak
kelcirek	koñkuldak	küñgürök
kelimsek	koñkuldak	küñgürök
kemşi(y)k	koodurak	küñküldök
kesik	koodurak	küñküldök
kıbıñdak	korkuldak	küpüldök
kıbıñdak	korsuldak	küpüldök
kıldırak	korsuldak	kürek
kıldırak	koruk	kürkürök
kılgılık	koşkuruk	kürkürök
kıltıldak	koygulak	kürmök
kıltıldak	koygulak	kürök
kıñıldak	köbük	kürsüldök
kıñıldak	kölküldök	kürsüldök
kıñkıldak	kölküldök	küüdürök
kıñkıldak	könük	küüldök

küüldök	samtırak	şaldırak
küykölök	sanak	şalpa(y)k
küypölök	sanak	şalpak
maarak	sandırak	şalpı(y)k
mırı(y)k	sapırik	şalpıldak
mışmı(y)k	satık	şalpıldak
mokok	sekirik	şapıldak
möltüldök	sıltık	şapıldak
möltüldök	sınak	şarkırap
muytu(y)k	sınak	şarkırap
muzdak	sınık	şarpıldak
muzdak	sırkak	şarpıldak
mültüldök	sıyalak	şartıldak
mültüldök	sıryık	şartıldak
ontook	sızık	şatırak
opuruk	sokura(y)k	şatırak
orsok	solkuldak	şıbak
otok	solkuldak	şıbak
ottook	sooluk	şıkkak
oturuk	soylok	şıldırak
oynok	suraak	şıldırak
oynok	surak	şılıkıldak
oynook	surak	şılıkıldak
oyuk	sürdöök	şılپıldak
öksük	süylöök	şılپıldak
ökürük	süyök	şıpıldak
ölük	süyök	şıpıldak
pışkırık	şagırak	şırdak
pızıldak	şagırak	şırık
pızıldak	şakıldak	şıypañdak
salbirak	şakıldak	şimek
salık	şaldırak	şisik

şoodurak	teyte(y)k	tuşak
şoodurak	tırmaak	tuşak
şuudurak	tırmook	tuylak
şuudurak	tırtı(y)k	tükürük
takak	tıtık	tülök
talta(y)k	tiyta(y)k	tünök
taltak	tiytak	türök
tandaak	tilek	türök
tañgak	tilek	türsüldök
tañık	tilik	türsüldök
tantık	tirek	tüşünük
tapşırık	tirek	tütök
tarak	tişteek	tüyrü(y)k
tarak	titirek	uzak
tarkıldak	titirek	ülbürök
tarkıldak	tolgok	ülbürök
tarsıldak	toluk	ülpüldök
tarsıldak	tompo(y)k	ülpüldök
tarta(y)k	toñkulda	uşkürük
taygak	tosto(y)k	üşük
taypak	tozuk	üzük
tayta(y)k	töşök	zañkıldak
taytak	tukuruk	zañkıldak
tekildek	tultu(y)k	zimir(a)ık
telpe(y)k	tunarık	ziñkildek
telpi(y)k	tuncurak	ziñkildek
teltek	tuncurak	zuuldak
teşik	tunuk	zuuldak

2. 27. -kalak, -kölök

Kırgız Türkçesinde fazla işlek olmayan bu ek vasif ismi yapmada kullanılır. -ka+la-k eklelerinin birleşmesinden ortaya olmuş birleşik bir ek olabilir. Sözlükte bu ek sadece iki kelimede geçmektedir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-kalak, -kölök	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

küykölök

şasketlak

2. 28. -kAlAŋ / - kIIAŋ

Fiiлere gelerek vasif ismi yapar. Bu ek fiilden isim yapma eki olan -ga veya -gı ile isimden fiil yapım eki olan -la- ekinin, fiilden isim yapma eki -ŋ, -an / -aŋ ile birleşmesi sonucu ortaya çıktıgı hissi uyandırmaktadır. Bu ekin -Ak'lı şeklini de (-kalak) Kırgız Türkçesinde görmek mümkündür. k'lı şeklini yani -kalak ekini -ka-la-k şeklinde ayıralabiliriz. Bu ekin fonksiyonu -kalaŋ, -kIIAŋ ekleleri ile aynıdır. Sözlükte sadece bir kelimede bu ek tespit edildi.

Kırgız Türkçesinde işlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-kAlAŋ / - kIIAŋ	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

cetkilen

2. 29. -(I)l / -(U)l

Eskiden beri görülen fakat işlek olmayan bir ektir. Eski Türkçe'de de bu ek fiilden isim yapma eki olarak gösterilir (tük-el, kıs-il) (Gabain, 2003: 53). Eski Türkçeden beri ünlü uymuna uymuştur. Ayrıca ünlü-ünsüz uyumuna da uymasıyla çap-ul gibi sözcükler oluşmuştur. yu-l (DLT memba, kaynak), kıs-il (ET boğaz, vadi) Kırgız gramer kitaplarının bir çoğunda gösterilmemektedir.

B. Oruzbayeva bu ekin -(I)l edilgenlik eki olduğunu, bazı fiillere gelerek isimleşmiş olabileceğini birkaç örnekle açıklamıştır (Oruzbayeva, 2000: 315-317).

Kırgız Türkçesinde fiillere gelerek fiillerin anlamlarıyla bağlantılı isimler yapar. (bolcol, tüğöl, cırgal)

Kırgız Türkçesinde işlek bir ek değildir. Türkiye Türkçesinde bir tek işi-l kelimesinde vardır, o da tabiat taklidi ses olabilir (Ergin 2001: 259).

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-(I)l / -(U)l	-(I)l	-ı

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

cayıł	kesil
keçil	soyul

2. 30. -(I)m / -(U)m

Ünlüyle biten fiil kök ve gövdelerine -m şeklinde, üzsüzle biten fiil kök ve gövdelerine ise /ı/, /i/, /u/, /ü/ yardımcı ünlülerıyla eklenir. Eklendiği fiilin anlamıyla ilgili isimler türetir. Bu ekle soyut anlamlı ve somut anlamlı kelimeler türetilir. Attam (adım), çene-m (ölçü), alda-m (aldatış), köktö-m (ilkbahar), sık-ım (cimri), çec-im (seçim), tüş-üm (hasılat). Ekin u/ü şekli sadece Kırgız Türkçesine mahsus olarak dudak uyumu sonucu ortaya çıkmıştır.

Bütün Türk lehçelerinde oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Eskiden beri çok sık kullanılan ektir. Bu yüzden Eski Türkçede birçok örneği vardır. tal-im (yağma), kedim (giyim), tugum (doğuş).

Türkiye Türkçesinde görüldüğü ilk günden beri, hiç değişmeden ve belli canlılıkla kullanılmıştır.

Kırgız Türkçesinde sık kullanılan işlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-(I)m / -(U)m	-(I)m / -(U)m	-(I)m / -(U)m

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

açım	çaçım	okum
alım	çagım	ölüm
atım	çakırım	önüm
bagım	çalım	örüm
basım	çeçim	ösüm
batım	çıçım	ötüm
bışım	çigim	salım
bilim	içim	sayım
bolum	kayırım	serpim
bölüm	kayrim	sezim
bütüm	kesim	sıdirım
cagım	kirım	siyım
carım	kiyim	tartım
cazım	korum	tatım
cıyım	köçüm	tigim
cugum	körüm	tizim
culum	kötörüm	tokum
cutum	kurum	turum
cürüm	kütüm	türüm
çabım	küyüm	tüşüm

tüyüm

urum

uyum

2. 31. -mA / -mO

Kırgız Türkçesinde a / i / u ünlüsü taşıyan fiillere -ma, e / i ünlüsü taşıyan fiillere -me, ö / ü ünlüsü taşıyan fiillere -mō şeklinde gelir.

Ekin -mo/-mō şekli Kırgızcadaki güçlü dudak uyumuyla gelişmiştir. Bu ek Kırgız dilciler tarafından mastar eki olarak kabul edilmez. Kırgızcada fiil ismi yapan ek, -oo/-öö; -uu, -üü olup -mA / -mO eki fiilden kalıcı isim yapar. kaz-ma (kazma), siz-ma (grafik), bas-ma (matbaa).

Fiilin sonunda ortaya çıkan durumla ya da söz konusu fiile bağlı olan nesneyle ilgili isimler yapar.

Eski Türkçede bu ekle yapılan kelimelerin daha çok sıfat olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu yolla da nadiren isimleştiği görülmektedir. Oyma (er) oyuncu, kesme (aş) kıyma, barma (yıl) geçen yıl gibi örneklerde bu durum görülür.

Kırgız Türkçesinde aylanpa kelimesinde -mA ekinin p'li şecline de rastlanmaktadır.

B. Oruzbayeva bu ekin yapımı ve fonksiyonu konusunda -Im fiilden isim yapım eki gibi hareketi bildiren fiil kelimelerinin anlamlarıyla bağlantılı isimler yaptığını söyler (Oruzbayeva, 1994: 160).

Oldukça sık kullanılan, işlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mA / -mO / -pa	-mA	-mA

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

akma

apırtma

asılma

alagaçma

aralaşma

asma

alakaçma

artasalma

aştama

atama	bürmö	cörmömö
aydama	büyürmö	cügürtmö
ayırma	cabisma	cüktömö
aylanma	cadatma	çaçılma
aylantma	caktama	çaçma
azgırma	calama	çagıştırma
bakma	caldama	çalma
basma	caldanma	çapma
bastırma	caldırama	çargıtma
başkarma	calgama	çaykama
baştalma	calganma	çegintme
baştama	canıtma	çigarma
baylama	cantayma	çıkma
baylatma	casalma	çiptama
bıksıtma	cayılma	çirgarylama
bılgıma	cayma	çıyratma
bılgıtma	cazma	çirkeme
bışma	celdeme	çiyime
bildirme	celdirme	çoymo
birikme	ceteleme	çubama
boyolmo	cıdima	çubatma
boyomo	cıkma	çuburma
bölmö	cılbitma	çuburulma
börtmö	cıldırma	çukuşma
bukturma	cılma	çümkömö
burama	cılmışma	eelikme
burma	ciltiyma	eerçime
burulma	cıyma	epteme
buuma	citirme	eşilme
buyrutma	condomo	eşme
bükmö	coruma	etme
büktömö	cöndöömö	ezme

ıktıtma	kezme	kurma
içirkentme	kıdırma	kusturma
içme	kılgırma	kulturma
ilme	kılgıyma	kuurma
imerme	kıltiyuma	kuyuma
iyme	kırkma	kuyulma
kagırama	kırma	küygüzmö
kakma	kırtıyma	mildetteme
kakşama	kıstırma	mildettenme
kalkıma	kıytıma	muçölömö
kaltıratma	kıyma	münözdömö
kañgıma	kirişme	okşutma
kañtarma	kirme	oňmo
kaptama	kiyme	oolukma
karama	koldomo	ooşmo
karatma	koldonmo	ormo
kargıma	koñtormo	orolmo
karışma	koozdomo	oykuma
karmama	koşmo	oylomo
katırma	kotormo	oymo
katma	koymo	oyulma
kattama	kozgolmo	öktömö
kayırlıma	köçmö	örmö
kaynatma	köçürmö	ötmö
kaytalama	köktömö	özgörmö
keçme	köpmö	pıstırma
kelcireme	köptürmö	sabatma
kelme	körgözmö	salma
kepteme	körsötmö	sasıtma
kerme	kösörmö	sayma
kesme	kötörmö	saymalama
ketme	kurama	sekirtme

seskenme	şilteme	tolgomo
sezgenme	tacatma	tolkuma
sıkma	takma	toñdurma
sılama	talıma	toñkoymo
sılanma	talma	toptomo
sındırma	tandalma	tordomo
sızma	tapşırma	tozmo
silkildetme	taptama	tökmö
silkime	tarama	tunma
sokmo	tartma	tuuma
sormo	teñdeme	tüñülmö
soylomo	teñdeşme	tüymö
sozmo	tepme	tüyülmö
sozulma	terdeme	tüzötmö
surama	tergeme	uçma
suurma	terme	uçurma
suysalma	tıgilma	uçurtma
sürmö	tıkma	ukma
süyrölmö	tırışma	ukuma
süzmö	tırıştırma	ulama
şalpıldama	tıtma	uluma
şapşıma	tikireñdeme	unutma
şarkırama	tilme	urma
şarkıratma	titireme	uyuşma
şaylanma	titiretme	üymö
şılama	tizme	üyrülmö
şıldırrama	togolotmo	üyürmö
şıpırma	tokuma	üzmö

2. 32. -mAç / -mOç

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Yiyicek isimleri yapar. Eski Türkçede de kullanılan bir ektir. kıymaç (ET), kavurmaç (ET), bulamaç (OT).

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mAç / -mOç	-mAç	-mAç

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

almaç	carmaç	taldırmaç
ayırmaç	kırkmaç	telmeç
ayrımaç	körmöç	tilmeç
candırmaç	kuturmaç	tolmoç
cañılmaç	kuurmaç	tüymöç
cañıltmaç	salmaç	

2. 33. -mAk / -mOk

Kırgız Türkçesinde a / ı / u ünlüsü taşıyan fiillere -mak, e / i ünlüsü taşıyan fiillere -mek, o ünlüsü taşıyan fiillere -mok, ö / ü ünlüsü taşıyan fiillere -mök şeklinde bağlanır.

Fiillere gelerek hareketin sonucuna bağlısomut isimler yapar. Fiilden fil yapım eki olan -(I)ş-, -dır-, -(I)r- ekleriyle yapılan fiillere de getirilerek harekete bağlı kalıcı isimler de yapar. kayır-mak (olta iğnesi), kay-mak (kaymak), tabış-mak (bilmec), il-mek (çengel, kanca), iy-mek (küpe), öt-mök (geçit).

Eski Türkçe devresinden beri bilinen bu ek, çok geniş bir kullanım alanında karşımıza çıkmaktadır. Ög-mek (övme), ök-mek (düşünme), tut-mak (sap), tüzül-mek (sükunet).

Muharrem Ergin -mAk ekinin -ma / -me ile karıştırılmaması gerektiğini, -mAk ekinin sadece fiillerin hareket isimlerini karşıladığı belirtir (Ergin, 1985: 185).

B. Oruzbayeva ise bu ekin ma+-k yiğemasından gelmiş olabileceğini söyleyerek -mAk ekinin asıl işlevinin bütün fiillerin sonuna gelerek fiillerin hareket isimlerini karşıladığı söyler (Oruzbayeva, 1950: 34).

Kırgız Türkçesinde işlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mAk / -mOk	-mAk	-mAk

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

artılmak	karamak	sıdırmak
attamak	kayırmak	sındırmak
candırmak	keçmek	siyırtmak
carmak	kertmek	siyrtmak
caşırmak	kısmak	silkmek
cedirmek	koşmok	sokmok
cemek	koyutmak	şişimek
çakmak	köñsömök	tabışmak
çertişmek	kuymak	taydırmak
çertmek	oodarışmak	tegirtmek
çiymek	ormok	tizmek
dabışmak	oymok	toorumak
demek	önmök	türmök
ilmek	örümök	üymök
iymek	ötmök	
kadamak	salmak	

2. 34. -mAl / -mOl

Fiil kök ve gövdelerine getirilerek fiilin anlamıyla bağlantılı isimler ve insana özgü sıfatlar yapar. taanı-mal (ünlü, meşhur), oku-mal (okumuş), sına-mal (denenmiş) tanda-mal (seçme). Eski Türkçede bu eke rastlanmamaktadır fakat Eski Anadolu Türkçesinde bir örnekte bu ek geçmektedir (Gülsevin, 1997: 93).

B. Oruzbayeva bu ekin -ma+l ek yığışmasından ortaya çıktığını belirtmektedir (Oruzbayeva, 1994: 160).

Türkiye Türkçesinde bir iki kelimedeki görülen bu ekin -ma+l kaynaşması ile oluştuğu düşünülmektedir. (sağ-mal) Bu ek +II/+IU ekiyle de ilişkili olabilir.

Kırgız Türkçesinde işlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mAl / -mOl	-mA+I	-mAl

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

bakmal	kadamal	taanımal
baştamal	közömöl	taşımal
bıçmal	saamal	tatımal
bütömöl	sınamal	ulamal
caşamal	şırımal	uramal
cürmöl	şışimel	

2. 35. -mAn

Kırgızca gramer kitaplarında -ar zarf-fiil ekiyle birlikte verilir. Fiil kök ve gövdelerine getirilen -mAn eki hareket isimlerini bildiren kelimeler yaparak isimlere yetenekli anlamı katar. Kısaca hareketi yapanı bildirir.

Tahsin Banguoğlu bu eke +men sıfatları maddesinde şöyle demiştir.: Eski Türkçede fiillere gelen ve zaman ve alet adları yapan başka bir –men eki olabilir (kurtarman, örtmen, sıkman, sökmen) bunun –me sıfat-fiillerinden uzatma olduğu farz olunur. (Banguoğlu, 1995: 197) kur-man (DLT ok ve yay konan kap), degir-men (EAT değirmen), ört-men (DLT dam, çatı)

Türkiye Türkçesinde işlek bir ek değildir. Ergin'e göre Az-man kelimesinde bu ek vardır. Eğer siş-man, göç-men kelimeleri isimden yapılmış isim değilse, onlarda da bu ek vardır demektetir. Seç-men, öğret-men, say-man kelimeleri bu ekle yapılmıştır (Ergin, 2001: 261).

Kırgız Türkçesinde de işlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mAn	-mAn	-mAn

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aldırman	bilerman	küyörman
alışman	çabarman	ölörman
atarman	çıdarman	satarman
azarman	daanışman	tabarman
basarman	içerman	tabışman
berişmen	işterman	tuyarman
bezermen	kaçarman	ugarman

2. 36. -mAy -mOy

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Kırgız gramer kitaplarında bu eke rastlanmadı. Bu ekin -mA-y şeklinde birleşmiş bir ek olduğu düşünülebilir. Çağatay Türkçesinde

konsonantla biten fiil kök ve gövdeleri -a / -e vokalle biten fiil kök ve gövdeleri ise -y şeklini alır; al-a (alarak), kör-e (görerek), de-y (diyerek), oúu-y (okuyarak); olumsuz şekil, -ma-y / -me-y'dir: al-ma-y (almadan), oúu-ma-y (okumadan) vb. Bu örneklerden yola çıkarak yola çıkarak bu ekin birleşik bir ek olduğu söylenebilir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mAy -mOy	-mA-y	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

almay	çapmay	sürömöy
arkalamay	koymoy	şilemey
calatmay	kusmay	alamay
cañılmay	kuumay	tartırmay
caşırmay	kuuşmay	tiştemey
cemey	oorumay	toorumay
cıttamay	ötmöy	ukumay
cügünmöy	saamay	
cabışmay	sasımay	

2. 37. -mçı

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanımına sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Bu ek de büyük ihtimalle birleşik bir ektir. Fiilden isim yapım eki olan -m ile isimden isim yapım eki olan +çı dan meydana geldiği düşünülebilir (-m+çı).

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mçı	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aldamçı	örümçü
cılımcı	tilemçi

2. 38. -mIş / -mUş

Eski Türkçe devresinden beri, özellikle Batı Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılan bu ek Kırgız Türkçesinde işlek değildir. Bu ek aslında partisip ekipidir. Fakat fiillere gelerek kalıcı isimler yapmaktadır. Bol-muş (olay), caz-mış (kader), kıl-mış (suç, cinayet), kıldır-mış (gezgin), tur-muş (hayat), kör-müş (yenilik).

B. Oruzbayeva -mış ekinin e(r)- fiiline eklenerek emiş / imış tahmin anlamı veren yardımcı fiil olduğunu ve bu yardımcı fiilin -ımış / -imiş eki ile karıştırılmaması gerektiğini söyler (Oruzbayeva, 2000: 297-298).

Türkiye Türkçesinde geçici isim yapmakta çok işlektir. Az miktarda kalıcı isimler yaptığı da görülür (Ergin, 2001: 262).

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-mIş / -mUş	-mIş / -mUş	-mIş / -mUş

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

bolmuş	kakmış	şıltoolomuş
bütölümüş	kalmış	taramış
cazımış	kıdırılmış	tentilmiş
cazmış	kılmış	turmuş
cemiş	könümüş	tuşamış
cögörmüş	körmüş	ukmuş
cüdümüş	septirilmiş	ulamış
çaptırılmış	serpılmış	uruşumuş

2. 39. -(I)n / -(U)n, -n

Bu ek eskiden beri görülür, fakat çok işlek bir ek değildir. Eski Türkçe devresinden beri az da olsa örneklerine rastlanır. tüt-ün (duman), tir-in (kalabalık), yalı-ın (alev), esin (yel).

Bu ekle türetilen isimler fiilin gösterdiği hareketi yapanı, olanı veya yapılanı ifade eder. caĀn yağmur, sa-n sayı, kel-in gelin, ürk-ün telaş panik. Bazı örneklerde yardımcı ünlünün uzadığı görülür. aş-uun fazla, koş-uun-a- / -e- ve -kile pekiştirme eklerinden sonra / n / sesinin genizleştigi görülür.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-(I)n / -(U)n, -n	-(I)n / -(U)n	-(I)n / -(U)n, -n

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

arbın	çaçın	kırkın
bıçın	çığın	koşun
caşırın	çiyin	koşuun
catın	kagın	tıgın
cıyın	kelin	tüyün

2. 40. -OO / -UU

Bu ek Eski Türkçe'de fiilden isim yapım eki olan -g/-y ekinden ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede fiilden isim yapma eki olan -g/-y ekinin, Kıpçak döneminde tamamen düşürüyü veya -g >-v şeklinde değiştiği belirtilir (Karamanlıoğlu, 1994: 36). Kırgız edebi dilinde ise ünsüzün erimesi sonucunda uzunluk meydana gelmiştir (Çengel, 2005: 147).

Kıpçak lehçelerinin bir kısmında ünlüyle biten fiillere / -w / şeklinde eklenir. (Tatarca, Kazakça). Kırgız Türkçesinde ise -w sesi eriyerek uzun ünlüye dönüşür. baştaw > baştow > baştoo gibi.

Bugünkü Kıpçak lehçelerinde ünsüzle biten fiillerde ekin önüne gelen bağlantı ünlüleri /u/ ve /ü/ şeklinde sadece yuvarlak ünlülü olarak kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinin ağızlarında da aynı kullanımı görmek mümkündür. Kırgız edebi dilinde görülen şekiller Kırgız Türkçesi ağızlarında ve Kıpçak lehçelerinde kullanılanlardan daha gelişmiştir. Kırgız Türkçesinde ekin kendisi ünlü olmuş ve fiillere doğrudan doğruya eklenmiştir.

Bu ek fiil ismi yapmada kullanılır. Cö-lö-ö (desteklemek), tok-to-o (durmak), köz-dö-ö (gözlemek), ok-uu (okumak), iç-üü (içmek), ket-üü (gitmek).

Bazı durumlarda fiilden kalıcı isimler yaptığı da görülmektedir. Aş-uu (geçit) gibi.

Kırgız Türkçesinde işlek kullanımına sahip bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-OO / -UU	-g / -y	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aarçuu	açtıruu	adattanuu
abalatuu	açuu	adımdoo
acardantuu	açuulanuu	adırandoo
acardanuu	açuurkantuu	adisteştirüü
acıldaşuu	açuurkanuu	agartuu
acırashuu	adaldatuu	agaruu
acıratılıuu	adaldoo	agituu
acıratuu	adalsınuu	akçıldoo
acıroo	adamsıtuu	akılaştıruu
açılıuu	adaştıruu	akılaşuu
açıştıruu	adaşuu	akıldaşuu
açituu	adattandıruu	akırayuu

akıylaşuu	alsıroo	arılooo
akmaloo	altındatuu	arıltuu
aktanuu	aluu	arıluu
aktivdeşirüü	amandaştıruu	arıştoo
aktivdeşüü	amandaşuu	arıtuu
aktoo	analizdöö	arızdanuu
alañdoo	añdoo	arızdaştıruu
alasaluu	añgemeleşüü	arızdaşuu
alastoo	aniktoo	arkalaşuu
albıruu	añkildoo	arkalatuu
alçayuu	añtaruu	arkaloo
alçılanuu	anttaşuu	arkandatuu
aldanuu	apırtuu	arkandoo
aldastoo	aptiguu	arkaytuu
aldatuu	araaloo	arkayuu
aldeylöö	araandatuu	arkıroo
aldıratuu	araçaloo	arnoo
aldıroo	arakettenüü	arsıldoo
aldıruu	araketteşüü	artaldeşirüü
aldoo	aralaştıruu	artışuu
alımsındıruu	aralaşuu	arttırılıuu
alınuu	araloo	arttıruu
alistoo	aramdoo	artuu
alıştıruu	arazdaştıruu	arzandatuu
alışuu	arbaşuu	arzandoo
alkıldoo	arbituu	ASFALTTOO
alkınuu	arboo	asılıuu
alkoo	arbuu	asıraluu
almışılıuu	ardaktaluu	asıroo
almıştıruu	ardaktoo	askerdeşirüü
almuşuu	ardanuu	asmandatuu
alsıratuu	arıksınuu	astıruu

asuu	ayiktiruu	baptanuu
aşatuu	ayiñdoo	barılıuu
aşiguu	ayıptaluu	barktaşuu
aşıktiruu	ayıptoo	baruu
aşırılıuu	ayırbaştoo	basañdatuu
aşıruu	ayıruu	basılıuu
aşkerelőö	aykaşuu	basmardoo
aştoo	aykındoo	basmarloo
aşuu	aylandıuu	basmiloo
ataandaşuu	aylantuu	bastıruu
ataşuu	aylanuu	basuu
atılıuu	aytiluu	başkaruu
atırıltuu	aytışuu	baştaluu
atişuu	aytuu	baştandıruu
atkaruu	azaloo	baştatuu
atkuu	azaptanuu	baştoo
atoo	azgıruu	batıruu
attanuu	azıktanuu	batıştıruu
attıruu	baalanuu	batışuu
attoo	baaloo	bayandoo
atuu	baamdo	baydalantu
avansıloo	bacıldoo	bayımdatuu
avtomattaştıruu	bagcañdoo	bayımdoo
ayaktaluu	bagındıruu	bayıtuu
ayaktatuu	bagıntıuu	baykatuu
ayaktoo	bagınuu	baykoo
ayaldoo	bagıştoo	baylanuu
ayañdoo	bagıttoo	bayloo
aydaluu	bakıloo	baymaktaluu
aydatuu	balbildoo	bayuu
aydoo	balçaytuu	beçettöö
ayıguu	balkıtuu	bekinüü

bekitüü	birikteşüü	buydoo
beküü	biriktirüü	buyruu
belendöö	bittöö	buytaktoo
belgilenüü	biylöö	buzuu
belgilöö	boktoo	büktöö
berüü	boltuldatuu	büküröñdöö
betteştirüü	bombaloo	bürköö
betteşüü	borbordoşturuu	bütkörüü
bezenüü	boşonuu	bütöö
bıçaktaşuu	boşoşturuu	bütürüü
bıçaktoo	boşoşuu	bütüü
bıçiluu	boşotuu	caadiruu
bıçuu	boyloo	caaktaşuu
bırıştıruu	boyoo	cabdicktandıruu
bırışuu	boysunduruu	cabdiktanuu
bırkıratuu	böldürüü	cabiluu
bışaktoo	bölöö	cabirdanuu
bışiktıruu	bölünüü	cabirdoo
bışıktoo	bölüştürüü	cabirkoo
bışıldoo	bölüyü	cabiştiruu
bışılıuu	börtüyü	cabisuu
bışıruu	bötöndöö	cabuloo
bışkaruu	bukturuu	cabuu
bıştıruu	bulgoo	cadoo
bıtıratuu	buloo	cagaldanuu
bildirüü	bultaktoo	caguu
bilüü	burañdoo	cakalaşuu
birdeştirüü	burguloo	cakindatuu
birgeleştırüü	burmaloo	cakindoo
birikmelestirüü	buroo	cakirdandıruu
birikmeleşüü	buruluu	cakirdanuu
birikteştirüü	buruu	cakşıloo

cakşırtuu	cañıruu	caşırnuu
cakşıruu	cañsoo	caşıruu
caktıruu	cantayuu	caşoo
caktoo	captiruu	catiguu
caldanuu	caraktandıruu	catiktıruu
caldıroo	caraktanuu	catirkoo
caldoo	caraloo	cattiktıruu
calgızdoo	caraluu	catuu
calgızsıroo	caraştıruu	caybarakattanuu
calgoo	caraşuu	caydaktoo
calmoo	caratuu	cayıldanuu
calpıloo	caratuu	cayıluu
caltanuu	cardamdaşuu	caylanuu
caltayloo	cardıruu	caylaştıruu
caltıldoo	carılıuu	caylaşuu
camaaçlıoo	cariştıruu	cayloo
camaktoo	carişuu	cayloo
camandoo	carıtılıuu	caynoo
camdoo	cariyalatuu	cayraştıruu
camoo	cariyaloo	cayuu
canaşuu	caroo	cayuu
cañcaldaşuu	caruu	cazaloo
cañcalduu	casaluu	cazdıktaştıruu
cançuu	caskanuu	cazdoo
candandıruu	casoo	cazgiruu
candanuu	caşartuu	cazişuu
candatuu	caşaruu	cazuu
candoo	caşıldandıruu	celdirüü
cañdoo	caşıldantuu	celiktirüü
cañılıştıruu	caşıldanuu	celimdöö
cañıltuu	caşıntıuu	celpinüü
cañırtuu	caşınıuu	celüü

cemelöö	cıyılıuu	cuguu
ceñdirtüü	cıyırılıuu	cuguzuu
ceñilüü	cıyıruu	cukalatuu
centektöö	cıynaktoo	cukaruu
ceñüü	cıynoo	cukturuu
cerdöö	cıyruu	culkuntuu
cergelüü	cıyuu	culkunuu
cergilikteşirüü	ciberüü	culunuu
cerüü	cindilenüü	cumşartuu
cetelöö	ciyirkentüü	cumşaruu
cetilüü	ciyirkenüü	cumşoo
cetişüü	cogoluu	cumuluu
cetkizüü	cogorulatuu	cutuluu
cetüü	cogoruloo	cutunuu
cıgiluu	cogotuu	cutuu
cıguu	coktoo	cuuktoo
cılañaçtoo	coldoo	cuuşoo
cıldıruu	coluguşuu	cüdöö
cılınuu	comoktoo	cüdötüü
cılıtuu	cortuu	cügöndölüyü
cılmartuu	coruu	cügöndöö
cılmayuu	coşolonuu	cügöndötüü
cılpıldoo	coşoloo	cügündürüyü
cılpışstatuu	coyuu	cügünüü
cılpıştoo	cölöö	cügürtüü
cımıyuu	cöndöö	cügürüü
cırgatuu	cönölüyü	cüktölüyü
cırtılıuu	cönöö	cüktöö
cırtuu	cönötüü	cüktötüü
cışılıuu	cöölöşüü	cülcüytüü
cışınuu	cabantuu	cülcüyüü
cıyılıuu	cubanuu	cürgüzüü

cüröksünüü	çamdoο	çeginüү
cütküntüü	çamdoο	çekileşüү
cütkünüү	çamınuu	çekmelöö
cabışuu	çamırkanuu	çektöö
cabıttoo	çañdatuu	çeldöö
cabuldoο	çañıruu	çelişüү
cabuu	çañkıldoo	çelüү
çaçıluu	çaptaluu	çendeşüү
çaçtaşuu	çaptoo	çendöö
çaçuu	çarçatuu	çenetüү
çagaraktatuu	çarçoo	çenöö
çagliştiruu	çarıktoo	çertüү
çagışuu	çarkıldoo	çettetüү
çaguu	çarpışuu	çıçalatuu
çakıldatuu	çartıldoo	çıçaytuu
çakıldoo	çataktaşuu	çıçayuu
çakırayuu	çataştiruu	çıdamsızdanuu
çakırılıuu	çataşuu	çidoo
çakırtuu	çaykaluu	çigaruu
çakıruu	çaykoo	çigiluu
çaktıruu	çaykoo	çığışuu
çaktoo	çayloo	çıguu
çaldıruu	çaynoo	çikanaktoo
çalgındoo	çaypaluu	çıkıruu
çalgırttoo	çaypoo	çıktoo
çalınuu	çaypoo	çılbirdoo
çalkaloo	çeçilüү	çılgoο
çalmaloo	çeçindirüү	çimçiloo
çalpıldoo	çeçinüү	çimiranuu
çaluu	çeçtirüү	çimiroo
çamdanuu	çeçüү	çinđaluu
çamdatuu	çegeřüү	çinđoo

çıñkıldoo	dalildöö	eñiştöö
çıñoo	dalpıldoo	eñişüü
çırkıroo	darılanuu	eñsetüü
çirmoo	darılatuu	eñsöö
çıyratuu	darıloo	entelöö
çimirüü	dattanuu	eñüü
çiyilüü	dattoo	epteşirüü
çoçuloo	dayardanuu	epteşüü
çoçutuu	dayardoo	eptöö
çoçuu	dayındoo	eregişüü
çoguluu	döñgölötüü	erindeşirüü
çoñoytuu	dumbaloo	eritüü
çoñoyuu	durustoo	erkeletüü
çögörüü	düñgüröö	ermekteşüü
çomülüü	düñgürötüü	ertelöö
çomütüü	düñküldöö	esaluu
çönöktöö	düñküldötüü	esepeşüü
çubaltuu	dürmöttölüü	eseptöö
çubatuu	eelöö	eskertüü
çuboo	ekrandaştıruu	eskerüü
çukuraytuu	ekspluatatsiyalianuu	eskilöö
çukurdatuu	eldeşirüü	eskirüü
çulduroo	eldeşüü	estöö
çulgoo	elektrleştirüü	ezüü
çuñkuraytuu	elestetüü	finansıloo
çurkoo	elestöö	güldöö
çuçülöö	eliktöö	güldötüü
çuçülötüü	emdöö	himizatsiyalaştıruu
çümkönüü	emizüü	ıçkınuu
çünçütüü	endeşirüü	ıkşoo
çünçüü	eñdirüü	ıktasuu
daaruu	endöö	ıktatuu

ıkttoo	intensifikatsiyaloo	kaaruu
ılayıktaştıruu	iregeleşüü	kabaruu
ıldamdatuu	irencitüü	kabatloo
ıldiyloo	irettelüü	kabildoo
ılgoo	iretteşirüü	kabiltuu
ımdoo	irettesüü	kacañdoo
ıinandıruu	irettöö	kaçıruu
ıntumaktaşuu	ırgöö	kaçuu
ıraaktatuu	irilentüü	kadamdaşuu
ıraaktoo	irilenüü	kadırdaşuu
ırastoo	iriletüü	kadırdoo
ırboo	iriñdetüü	kadirloo
ırgıtuu	iriñdöö	kadoo
ırıldoo	irişüü	kagacituu
ısinuu	iritüü	kagazdoo
ısituu	irüü	kagılışuu
ıspattoo	isirkektenüü	kagılıuu
ıskiruu	iskektöö	kagıştıruu
ıstoo	işendirüü	kaguu
ıyloo	işenüü	kakşiktoo
ızgıtuu	ıştöö	kalcıroo
ızıldatuu	iterüü	kalıñdatuu
ızıldoo	iyirüü	kalıptantuu
ızırınuu	iylenüü	kalkaloo
ıçkertüü	iyletüü	kalkayuu
idealdaştıruu	iylöö	kalkıldoo
idealizatsiyaloo	izdenüü	kalkuu
ilgerilöö	izdetüü	kaloo
ilik töö	izdöö	kaltaaruu
illyustratsiyaloo	izildöö	kaltıldoo
ilmekteşüü	kaadalanuu	kaltıruu
industrializatsiyaştıruu	kaaloo	kaluu

kamaluu	karşılaşuu	kekeçtenüü
kamatuu	kartayuu	kekeerdöö
kamdanuu	kaşinuu	kekireyüü
kamdaştıruu	katıruu	kelekelöö
kamınuu	katıştıruu	kelişüü
kamoo	katışuu	keltirüü
kampayuu	kattaluu	kelüü
kampıytuu	kattaşuu	kemirüü
kamsızdandırılıuu	kattoo	kemüü
kamsızdandıruu	katuu	keñgiröö
kamsızdoo	kayçilaştıruu	keñitilüü
kanaattandıruu	kayçilaşuu	keñitüü
kanaattanuu	kaygiruu	keñüü
kanatuu	kayıtuu	kepindeşüü
kañdo	kaykaytuu	kerek töö
kapalanuu	kaynatılıuu	kerüü
kaptatuu	kaynatuu	kesilüü
kaptoo	kaynoo	kesirlenüü
karaloo	kayraştıruu	kestirüü
karaluu	kayruu	kesüü
karañgiloo	kaysaktoo	keştelenüü
karaştıruu	kaysañdoo	ketüü
karatuu	kaytaloo	kezdeşüü
kardiguu	kaytaruu	kezekteşüü
karıktıruu	kaytuu	kezerüü
karkıttoo	kaziluu	kezüü
karmaluu	kazuu	kezüülöştürüü
karmanuu	keçiktirilüü	kıcırdanuu
karmatuu	keçiktirüü	kıcırlanuu
karmoo	keçirüü	kıcışuu
karoo	keçişüü	kıdıruu
karoolonuu	keçüü	kılıktanuu

kıluu	kıyañdoo	kontsentratsiyaloo
kıñkıldoo	kıyşaytuu	koñurdoo
kinoo	kıyuu	konuu
kırdanuu	kızañdaşuu	koomdoşturuu
kırduu	kızartuu	koomdoşuu
kırılıuu	kıziguu	koordinatsiyalaştıruu
kırktiruu	kızıktıruu	kordoluu
kirkuu	kızıtuu	kordoo
kırsıguu	kinofikatsiyaloo	korduktuu
kıruu	kireşelöö	korgolonuu
kıskaloo	kirgizüü	korgonuu
kıskartuu	kirişüü	korgoo
kıskaruu	kirüü	korkutuu
kıstarılıuu	kiygizüü	korkuu
kıstoo	kiyindirüü	koroo
kısuu	kiyinüü	korozdonuu
kıstatuu	kiyirüü	korsuldoo
kıştoo	kiylığışpöö	korutuu
kıyaldanuu	kiylığışyü	koruu
kıystırıuu	kiyrüü	koşoktoluu
kıykırışuu	kiyüü	koştoo
kıykırtuu	kokurayuu	koştosuu
kıykıruu	koldonuu	koşturuu
kıymıldoo	koldoo	koşuluu
kıynaluu	kolhozdoşturuu	koşumçaloo
kıynoo	kolhozdoşuu	koşuu
kıyratılıuu	komsunuu	kotoruşturuu
kıyratuu	konduruu	koygulaşuu
kıyroo	konfiskatsiyaloo	koyuluu
kıysalañdatuu	koñguroo	koyuu
kıysalañdoo	kontrakttaştıruu	kozgoltuu
kıyañdatuu	kontroldoo	kozgoluu

kozgoo	kubattoo	kuyuşkandaştıruu
kozutuu	kubulcutuu	kübölöndürüü
köböytüü	kubultuu	kübüröö
köböyüü	kuçaktaşuu	küçüldöö
köçürüü	kuçaktoo	küçötüü
köçüü	kudalaştıruu	küçtöö
kökölöö	kudalaşuu	küdüñdöö
köksöö	kulaçtoo	küdürüñdöö
köktöö	kulaktandırıuu	küldöö
kömkörüü	kulatuu	küldötüü
kömüü	kuloo	külümsüröö
köndürüü	kumdoо	külüñdöö
könüü	kuraldandırıuu	küñgürönüü
körktönüü	kuraldanuu	künöölöö
körünüü	kuralsızdandırıuu	küpüñdöö
körüstürüü	kuralsızdanuu	kürdöö
körüşüү	kuraştıruu	kürküröö
körüү	kurçoo	küröö
kösöö	kurçoo	küröşüү
kötörüү	kurçutuu	küttürüү
közdöö	kuroo	kütüү
közdöştürüү	kuruu	küykölöktöö
közömöldöö	kusturuu	küyöö
közöö	kusuу	küyşöö
közöö	kutkaruu	küyüү
közüktürüү	kuttuktaşuu	küzdöö
kubandırıuu	kuttuktoo	lakıldoo
kubantuу	kutuluu	latindeşirüү
kubanuu	kuturuu	legaldaştıruu
kubartuu	kuuçuñdoo	lepildöö
kubaruu	kuugunktuktoo	maalkatuu
kubattaluu	kuypulanuu	maaşirkoo

maekteşüü	muştasuу	ornoşturuu
makalduu	muzdoo	ornotuluu
maktanuu	mültüldöö	ornotuu
maktoo	mültüldöşüү	oroluu
makuldoо	naçarlanuu	ortoloşturuu
malaloo	naçarlatuu	orundaluu
mañırayuu	naçarloo	orundaştıruu
mañıroo	negizdöö	orundatuu
maşaktoo	nomerdöö	orundoo
maşiguu	normalaştıruu	oruu
maşıktıruu	oboçolonuu	otkoruu
maşinalaştıruu	oboçolotuu	otkozuu
matoo	oçoytuu	ottotuu
maylanışuu	oçoyuu	oturuktaşuu
mayloo	okşoo	oturuu
mayramdoo	okşotuu	oyduruu
maytaruu	okşutuu	oylonuşturuu
mebeldöö	oktoluu	oylonuu
mehanikalaştıruu	oktoo	oyloo
mehanizatsiyaloo	okutuu	oynoo
mekendöö	okuu	oyuu
metisteşirüү	olturuu	öböktöö
meymandoo	olurayuu	öbüşüү
mırıñdoo	oñdoo	öçürüү
mırtyuu	ontoo	ölçönüү
mildettendirüү	oñurañdoo	ölçöö
mildettenüү	oodarışuu	öltürüү
mobilizatsiyaloo	oodartuu	öndürüү
mokotuu	oordoşuu	öñörüү
montacdoo	ooşuu	önügүү
moralsızdanuu	opkolcuu	önüktürüү
muñdoo	orquestrleşdirüү	örçüү

örköndöö	saksayuu	serpindüü
örkündöö	saktaluu	serpişüü
örttönüü	saktanuu	serpüü
örülük töö	saktoo	seskenüü
örüü	salamattandıruu	sestenüü
östürüü	saldıruu	sezdirüü
ösüü	salgılışuu	sezgenüü
ötkörüü	salinuu	sezüü
ötünüü	salıştıruu	sıktoo
ötüü	salışuu	sıloo
öykölöö	saluu	sınaluu
öyköö	samındoo	sınaşuu
özdöstürüü	sanaşuu	sındaşuu
özdöşüü	sanatılıuu	sındıruu
özgörüü	sanktsiyaloo	sındoo
paydalanyluu	sanoo	sınoo
paydalantu	sapattandıruu	sırdaluu
propagandaloo	sapıruu	sırdaşuu
radiyoloşturuu	saptoo	siyinuu
ratifikatsiyaloo	sargaruu	sıylığışuu
ratsiyonalizatsiyaloo	satılıuu	sıyloo
rayondoşturuu	sattıruu	siymiktanuu
registratsiyaloo	satuu	sızgıruu
remonttoo	sayañdoo	sızuu
repatriyatsiyaloo	saygaktoo	silkinüü
restavratsiyaloo	sayışuu	silküü
retsenziyaloo	sayroo	siñirüü
saadıruu	sebüü	soguşturuu
saaluu	septöö	soguu
saboo	sergitüü	soksoñdotuu
sagaloo	sergüü	sokulatuu
sagınuu	seriktitüü	solkuldoo

somdoo	sürüü	şekşinüü
sonurkoo	süykönüü	şektendirüü
sooluu	süylönüü	şektenüü
sooronuu	süylöö	şertteşüü
soorotuu	süylöşüü	şerttöö
soroñdoo	süyöö	şıboo
soroñdotuu	süyröö	şikaloo
sorttoo	süyünçülöşüü	şikoo
sottoluu	süyünüü	şıktandıruu
sottoo	süyüşüü	şıktanuu
sottoşturuu	süyüü	şıldıñdoo
sottoşuu	süzüü	şıltoo
sovetteştirüü	şakıldatuu	şımalanuu
soyduruu	şaldaytuu	şıpıruu
soyuluu	şalpiytuu	şıpşınuu
sozuu	şalpiyuu	şıruu
sööktöşüü	şaltaktoo	şıfrloo
sugunuu	şaraktatuu	şılöö
suktanuu	şaraktoo	şıltöö
sumsayuu	şardanuu	şimirüü
sundaktiruu	şarıldatuu	şodoñdoo
sunuluu	şarıldoo	şoloktoo
sunuu	şarpıldatuu	şorgoloo
suraluu	şarpıldoo	şoruldo
suranuu	şaştıruu	şтурmaloo
suroo	şaşuu	şuuldo
suutuu	şattandıruu	taanılıuu
suyultuu	şayırdanuu	taanışuu
sülküldöşüü	şayırlanuu	taanıtuu
sümbölöö	şaylanuu	taanuu
süröttöö	şayloo	taarıntıuu
sürötüü	şaymandoo	taarınıuu

tabaloo	tañdaylaşuu	tayraktoo
tabiluu	tandoo	tayrañdoo
tabinuu	tañirkantuu	taysaldoo
tabışuu	tanuu	taytaktoo
tabuu	tañuu	tayuu
tacoo	tañuuloo	tazalanuu
tagılıuu	tapşırılıuu	tazaloo
taginuu	tapşıruu	tazartuu
takalatuu	tapteşiktöö	tebüü
takaloo	taptoo	tegerektöö
takıldatuu	taratuu	tegerenüyü
takoo	tarbiyaloo	tegizdöö
taktaşuu	tarkatuu	tekireñdöö
takuu	taroo	teköörlöşüyü
talanuu	tartılıuu	tekşerilüyü
talaşuu	tarttıruu	tekşerüyü
talatuu	tartuu	teleberüyü
taldoo	taruu	telefondoşturuu
talıguu	taşılıuu	teltirektöö
talıtuu	taşınuu	telüü
talkaloo	taşıtuu	teñdöö
talkuloo	taştoo	teñşerüyü
taloo	taşuu	teñtaylaşuu
talpınuu	tatkanuu	tepeñdöö
taltaktoo	tatuu	tepkilöö
taluu	tayaktoo	tepsöö
tamaktanuu	tayanuu	terdöö
tamçılıoo	taygalanuu	tereñdöö
tamgaloo	tayınuu	tergöö
tamşanuu	tayışuu	teriştirüyü
tañdanuu	taymaşuu	tesireyüyü
tañdaylaştıruu	tayoo	teskeriletüyü

tesköö	tilışüü	tolturuu
teşilüü	tilöö	tolukşuu
teşüü	tilüü	toluktoo
teylöö	tireşüü	tolukturuu
tıgiluu	tırgızüü	toluu
tıgındoo	tırıltüü	tomoo
tıgızdoo	tırılıü	toñkoñdotuu
tıguu	tırköö	toñkoytuu
tıkıyuu	tıröö	toñkoyuu
tımpıyuu	tiştetüü	tonoo
tınçituu	tiştöö	tonotuu
tınçsızdanuu	titiretüü	tooruu
tınçtantuu	titiröö	toptoo
tındıruu	tiygızüü	toptosuu
tınğıuu	tiyüü	toroo
tiñkıldoo	tizilüü	tosmoloo
tırışuu	tizmektöö	tosuluu
tırmalañdoo	tizüü	tosuu
tırmaloo	togolotuu	toyduruu
tırmışuu	togoo	toyguzuu
tırmoo	togoşuu	toyunduruu
tiştatuu	tokmoktoo	toyunuu
tıtılıuu	tokoorutuu	toyuttandıruu
tiyanaktoo	toktoluu	tozmoloo
tiyılıuu	toktoo	tozoktoo
tiyüu	toktotuu	tozuu
tızıldatuu	tokuluu	töbölöşüü
tigilüü	tokutuu	tögündöö
tigüü	tokuu	tögüü
tiktöö	tolgoo	töktürüü
tildeşüü	tolkundanuu	töldöö
tilenüü	tolkundoo	töldötüü

tölönüü	tügötüü	ultaruu
tölöö	tükürtüü	uluttaştıruu
tölötüü	tükürüü	ulutunuu
tömöndöö	tülöö	uluu
tömöndötüü	tünöö	umtuluu
tönüü	tünörüü	unutkaruu
törölüü	tünötüü	unutuu
törötüü	tüptöö	upaloo
traktorloşturuu	türdöö	uratuu
transporttoo	türüü	urmattoo
tukumdoо	tüşündürüүү	uruktandıruu
tuncuratuu	tüşürүү	uruktanuu
tuncuroo	tüşüүү	uruluu
turguzuluu	tüzöö	urunuу
turguzuу	tüzötüү	uruşturuu
tuşaluu	tüzüү	uruu
tuşoo	ubadalaşuu	uşaktoo
tutamdoо	uçkaştıruu	uşatuu
tutandıruu	uçkaşuu	utturuu
tutantuu	uçuktoo	utuu
tutuluu	uçuraşuu	uulandıruu
tutuluu	uçuratuu	uuloo
tutuşuu	uçuroo	uulukturuu
tutuu	uçuruu	uurdoo
tuuduruu	uçuu	uurtoo
tuuraluu	uguu	uyaltuu
tuyloo	uguzuу	uyaluu
tuytunuу	ukalatuu	uykusuroo
tuyunduruu	ukturuu	uyumdaştıruu
tuzdoo	ulantuу	uyumdaşuu
tüгöldöö	ulgayuu	uyuşturuu
tüгöldötüү	ultartuu	uyutuu

uzanuu	üñküyüü	üyülüü
uzartuu	ünömdöö	üyürdöstürüü
uzatuu	ürgülöö	üyürüü
uzoo	ürgülötüü	üzüü
übölönüü	ürkütüü	zardanuu
üdüröytüü	ürküü	zardatuu
üdüröyüü	ürpüytüü	zardoo
ügüttöö	ürpüyüü	zarloo
üldüröö	üylöndürüü	zeriktirüü
ülöştürüü	üylönüü	zirkildöö
ümüttöndürüü	üyrönüü	zorduktatuu
ümüttönüü	üyrötüü	zorduktoo
ündöö	üyüğüşüü	

2. 41. -OOç

Kırgız Türkçesinde çok işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Sözlükte bu ekle ilgili aşağıdaki kelimeler tespit edilmiştir, fakat Kırgız gramer kitaplarında bu ekle ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Bu ekin -GAç / -GIç ekinden geliştiği düşünülebilir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-Ooç	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aldooç	cañdooç	kaldırooç
atooç	celbirööç	karmooç
baylooç	celbüroöç	kıştooç
bölööç	çenööç	közööç
candooç	kaktooç	küldürööç

serpööç

tirmooç

tirööç

2. 42. -OOç(U) / - UUçU

-OO / -UU ekiyle +çI / +çU ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Fiillere gelerek işi yapanı bilidirir. Bunun yanında nesne isimleri ve gramer terimleri de yapmaktadır.

S. Kudaybergenov, A. Tursunov bu ekin -GUçI ekinden gelişliğini belirtirler Bkz. 2.41 (Kudaybergenov, Tursunov, 1980: 37).

Kıpçak Türkçesi gramerlerinde ise -ıçı / -içi ekinin hemen hemen her fiile eklenebileceği belirtilerek ekin -ıçı / -içi şeklinin -(ı)yçı / -(ı)gçι ekinden, -uçı / -üçü şeklinin ise -yuçı / -güçü eklerinden geldiği belirtilir (Karamanlıoğlu, 1994: 39).

Örneklerde göre Kırgız Türkçesinde yaygın bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-OOç(U) / - UUçU	-gUçI	-IçI / -UçU

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

aluuçu	ayruuçu	berüüçü
añdooçu	bagintuuçu	bışıruuçu
añduuçu	bagittooçu	biylööçü
aşkerelööçü	baguuçu	boktooçu
atkaruuçu	bastiruuçu	bombalooçu
aydaluuçu	başkariluuçu	bölünütü
aydooçu	başkaruuçu	bölütü
ayıptaluuçu	baştooçu	burgulooçu
ayıptooçu	bayandooçu	burmalooçu
ayriluuçu	baykooçu	buruuçu

buzuucci	dariloochu	koldonuuçu
büldürüüçü	dattanuuçu	koldoochu
caktoochu	dayardoochu	konuuchu
candiruuçu	ekspluatatsiyalanuuçu	kordoochu
candoochu	emizüüçü	korgoochu
caratuuchu	eritüüçü	koşuluuchi
cariştiruuchu	eseptööçü	kotoruuchu
casoochu	ezilüüçü	köböytülüüçü
cayloochu	ezüüçü	köböytüüçü
cazaloochu	izildööçü	körüüçü
caziluuchu	izüüldööçü	kuruuchi
cazuuchi	kaaloochu	kutkaruuchu
ceñüüçü	kaçıruuchi	kuuuchi
cerdööçü	kaçuuchu	küröşüüçü
ciynoochu	kaguuchu	küyüüçü
ciberilüüçü	kalcıroochu	negizdööçü
ciberüüçü	kalkaloochu	normaloochu
coldoochu	karaloochu	nuskoochu
comoktoochu	karmoochu	okutuuchu
coyuuchu	karoochu	okuuchi
cölööçü	katışuuchu	oñdoochu
cüktööçü	kattoochu	ornoşturuuchu
cürüüçü	kaytaruuchu	oroochu
çakırılıuuchu	kazuuchi	otoochu
çakiruuchu	kelişüüçü	oynoochu
çardoochu	kemirüüçü	öçürüüçü
çaykoochu	kemüüçü	ölçööçü
çeçilüüçü	kerekteleüüçü	öltürüüçü
çeçüüçü	kerektööçü	ötüüçü
çenööçü	kesüüçü	rastoochu
çigaruuchi	kirkuuchu	remonttoochu
darilanuuchu	kızıktıruuchu	saktoochu

sapıruuçu	talooçu	tutandırıuuçu
satuuçu	taratuuçu	tutantuuçu
sebüüçü	tarkatuuçu	tüptööçü
sinooçu	tartuuçu	türüüçü
soodalooçu	taşuuçu	tüzüüçü
soolukturuuçu	tekşerüüçü	uçuuçu
sorttooçu	telekörüüçü	uguuçu
sottoluuçu	tergööçü	ulantuucci
suraluuçu	teskööçü	ulooçu
süyüüçü	teylööçü	uulukturuuçu
şaylanuuçu	tigüüçü	uurdooçu
şaylooçu	tintüüçü	uyumdaştıruuçu
şıktandırıuuçu	tokuuçu	uyuşturuuçu
şıypañdooçu	tolkundatuuçu	uzatuuçu
şifrllooçu	törötüüçü	ügütööçü
tabuuçu	turuuçu	

2. 43. -ool / -uul

Çağatay Türkçesinde çok yaygın kullanılan -vul ekinden geldiği düşünülmektedir. Eckmann bu ekin moğolcadan geldiğini söyler (Eckmann, 2003: 53) Fiil kök ve gövdelerine getirilerek fiilin ifade ettiği hareketi isim yapar. Türkiye Türkçesinde de (çap-ul) kelimesinde örneği görülür.

Kırgız Türkçesinde işlek bir ek değildir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-ool / -uul	-	-Ul

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

casool

cortuul

çabuul

kerüül	ötööl	toskool
koyguul	takool	
örgüülötkööl	toktool	

2. 44. -(I)ş / -(U)ş

Ünlüyle biten fiillere doğrudan eklenir, ünsüzle biten fiillere damak ve dudak uyumuna göre i / i / u / ü yardımcı ünlülerinden birini alarak eklenir.

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiil ismi yapar. Ayrıca kalıcı isimler de yapmaktadır. Hareketi adlandırmak veya fiilin sonunda ortaya çıkan işi ifade etmek için de kullanılır.

Muharrem Ergin bu ekin -ma / -me, -mak / -mek tipinde fiil isimleri yapan eklerden biri olduğunu, Eski Türkçede -ş şeklinde olduğunu söyler (Ergin, 1985: 187).

B. Orozbayeva bu ekin işteşlik eki olduğunu ve bütün fiillere getirilebileceğini belirtir (Oruzbayeva, 1958: 34). Bu eki fiilden ayırdığımız zaman fil kökünün anlamını tamamen koruduğunu ve bu ekle türetilen kelimelerin isimleşerek kullanıldığını belirtir. Burada tamamen yanılmaktadır.

Sadece Kırgız Türkçesinde değil, bütün Türk lehçelerinde çok geniş bir kullanıma sahip işlek bir ektir.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-(I)ş / -(U)ş	-(I)ş / -(U)ş	-(I)ş / -(U)ş

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

acıratış	añkış	astırış
açılış	arbış	aşırış
açış	ardanış	atış
agılış	arış	ayırış
alış	artış	aykalış

aylanış	carılış	cügürtülüş
ayrılış	caşırış	cürüş
ayrış	caşış	çabış
aytilış	catığış	çaçış
aytış	catış	çagılış
azgiriş	cayış	çalış
basılış	cazış	çamınış
basış	celigış	çargıtış
baştalış	celiş	çarpış
batırış	celpiniş	çeçiliş
batış	cemiş	çeçiş
baylanış	ceñiliş	çeneliş
beriş	ceñiş	çigarılış
bırış	cetişiş	çığış
biliş	cigiliş	çirmalış
birliğ	cılış	çoçulanış
boluş	cılmayış	çoguluş
bölünüş	cırgatış	çoyuş
bölüş	cırtış	çögöölötüs
buruluş	cıyılış	çürüş
buruş	cıyış	dardayış
bügüş	cıynalık	derdeñdetiş
büktölüş	cikteliş	dolulaniş
büküş	cogoluş	düülügüş
cabılış	cogotuluş	emiziş
cagış	cölönüş	eñiliş
caktalış	cöndölüş	eñiş
cañılış	cönötüs	eñkeyiş
cañırtış	cuguş	eregiş
capırış	culunuş	ızalanış
caraşış	culuş	içiş
caratılış	cutuluş	iliniş

imeriliş	keltiriliş	kötörülüş
irenciş	keñiş	kötörüş
irileniş	keriş	kubanış
iritiş	kesiliş	kubuluş
iyiş	ketiş	kulanış
iyitiş	keyiş	kuruluş
iyleniş	kımirınış	kuyuluş
iymeniş	kınalış	kuyuş
kabardanış	kırılış	küçötülüş
kabarış	kırış	külüş
kagılış	kırkış	küülönüş
kagış	kısılış	maktalış
kalış	kıstalış	mokotuş
kamalış	kıyczalış	müdürülüş
kamınış	kıyılış	okuş
kapalanış	kıyış	oodarış
kaptalış	kirgızılış	oolaktatış
karıltış	kiriş	oorutuş
kaşınış	kiyiş	orundalış
katış	koldonus	ökürüş
kayış	konuş	öltürüş
kayraştırış	koomdoşturulus	öndürülüş
kayrılış	kotoruluş	öndürüş
kaytalanış	kotoruş	önüğüş
kaytarış	kozgoluş	örçütüş
kayıtış	köçürüş	örttolüş
kazılış	köçüş	örüş
kazış	kömkörüş	ösüş
keçigış	köñtörüş	ötkörülüş
keçiriş	körsötüş	ötüş
keçiş	körünüş	özgörüş
keliş	körüş	radiyoloşturmuş

rekonstruktсиyalанış	tabış	tunuş
saksınış	takıldatış	turuş
saktanış	talkalanış	tuuluş
salınış	tañış	tuytunuş
saliş	tartış	tügönüş
satılış	tayış	tüñülüş
satiş	tazartılış	tüşürüş
sayış	tebiş	tüsüş
sayıstırış	terdiriş	tüzülüş
sergitiş	teriş	uçuş
sınalış	tıgılış	uguş
sındatış	tiyılış	umtuluş
sınış	tiyış	urunuş
soguş	tığış	uruş
soyuş	tiliş	utuş
sögüş	tiyiş	uuguş
sunuş	toluş	uurdalış
sürüş	toyuttandırılış	uyuşturuluş
şasılış	tozuş	ülüş
şıktanış	tömöndölüş	ürüş
taanış	töñkörüş	üylönüş
tabılış	törölüş	üyülüş

2. 45. -(I)t / -(O)t / -(U)t / -t

Eskiden beri kullanılan, örnekleri çok olan ek günümüzde pek işlek bir kullanıma sahip değildir. Bu ek fiilin anlamıyla bağlantılı nesne ve kavram isimleri yapmaktadır.

B. Oruzbayeva -(I)t ekinin hareketin sonucunu bildiren isimler yaptığını belirtir (Oruzbayeva, 2000: 295).

Muharrem Ergin, Eski Anadolu Türkçesinde geç-üt, aş-ut misallerinde olduğu gibi bu ekin bazı örneklerde -ut, -üt şeklinde göründüğünü kaydederek bu yüzden -u, -ü seslerini yapım ekine dahil etme zorunluluğunu ortaya çaktığını söyler. Fakat yükle-t, gibi misaller ekin -t olduğunu açıkça göstermektedir. Bu yüzden -u, -ü seslerini ekin bünyesine dahil etmek yerine, yuvarlaklaşmış yardımcı sesler saymanın daha doğru olacağını belirtir (Ergin, 1985: 195).

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
- (I)t / -(O)t / -(U)t / -t	- (I)t / -(U)t	- (I)t

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

azıt	keyit	öñüt
buytoot	kıyıt	soyut
cabıt	köçöt	tosot
cayıt	kurut	toyut
çabıt	küyük	tozot
çayıt	küzöt	töröt
çögöt	olut	tügöt
keçit	oñot	ürküt

2. 46. -UUr

Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olmayan bu ek fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır. Kırgız gramer kitaplarında bu ekle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmadı. Sözlükte bu ekle ilgili 6 kelime tespit edildi.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-UUr	-	-

Sözlükte bu ekin geçtiği kelimeler:

çapçuur

çimçuur

çulguur

şañşuur

şimüür

tokuur

SONUÇ

Yudahin'in Kırgızca sözlüğünde tespit edilen fiilden isim yapım ekleri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
-A / -O	-a -ä -ı -i -u -ü	-A
-aak	-gAK	-Ak
-AgAn, -AAgAn / -öögön	-AGAn	-AgAn
-AAAn / -OOn	-Gan	-An
-AçAk -OçOk	-AçAk	-AcAk
-AgAç / -OgOç / -öögöç	-	-
-Ak / -Ok	-gAK	-Ak
-Akey	-	-
-AlAk / -OlOk	A-ıA-K	-AlAk
-AnAk/-OnOk/-AAnAk, - öönök	-	-
-Ar / -Or / -r	-Ar -Ur -r	-Ar -Ir -r
-AşA	-	-
-bAs / - bOs	-maz / -mäz	-mAz
-çAk / -çOk çAAk / -çOOok	-çAk	-cAk / -çAk
-çük	-nçIg	-cAk
-dI / -dU	-dI / -dU	-DI / -DU
-ga / -gö	-ǵa / -gä	-gA
-GAk / -GOk	-ǵak / -gäk / -ǵuú / -gük	-GAk
-GAn / -GOn	-GAn / -GOn	-GAn
-GI / -GU	-GU	-GI
-GIç / -GUç	-Guç	-GIç
-GIn / -GUñ	-Gın	-GIn
-GIr / -GUr	-	-
-GIs / -GUñ	-	-
-(I)ç / -(U)ç	-(I)nç	(I)ç
-Ik / -Uk / -k	-Uk / -k	-Ik / -Uk / -k
-kalak, -kölök	-	-
-kAlAñ / - kIlAñ	-	-
-(I)l / -(U)l	-(I)l	-l
-(I)m / -(U)m	-(I)m / -(U)m	-(I)m / -(U)m
-mA / -mO	-mA	-mA
-mAç / -mOç	-mAç	-mAç
-mAk / -mOk	-mAk	-mAk
-mAñ / -mOl	-mA+l	-mAñ
-mAñ	-mAñ	-mAñ

-mAy / -mOy	-mA-y	-
-mçı	-	-
-mIş / -mUş	-mIş / -mUş	-mIş / -mUş
-(I)n / -(U)n, -n	-(I)n / -(U)n	-(I)n / -(U)n, -n
-OO / -UU	-g / -y	-
-OOç	-	-
-OOç(U) / -UUçU	-gUçI	-IçI / -UçU
-ool / -uul	-	-
-(I)ş / -(U)ş	-(I)ş / -(U)ş	-(I)ş / -(U)ş
-(I)t / -(O)t / -(U)t / -t	-(I)t / -(U)t	-(I)t
-UUr	-	-

1. Sadece Kırgız Türkçesinde kullanılmakta olan fiilden isim yapım ekleri:

Aşağıda verilen fiilden isim yapım ekleri ne Türkiye Türkçesinde ne de Eski Türkçede tespit edilmiştir.

- AgAç / -Ogoç; -öögöç
- Akey
- AnAk/-OnOk/-AAAnAk, -öönök
- AşA / -AsA
- GIr / -GUr
- GIs / -GUş
- kalak / -kölök
- kAlAñ / -kIlAñ
- mçı
- OOç
- OOl / -UUl
- UUr

2. Kırgız Türkçesinde ve Eski Türkçede kullanılmakta olan fiilden isim yapım ekleri:

Aşağıda yer alan ekler günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Söz konusu ekler kendi aralarında da bölünebilir.

2.1 Ses değişimlere uğrayıp Kırgızca ile Eski Türkçeye şeklinde ses farklılığı olan fiilden isim yapım ekleri.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe
-çük	-nçig
-mAy / -mOy	-mA-y

2.2 Aynı eklerin Kırgızca ile Eski Türkçede değişik şekilleri kullanılan fiilden isim yapım ekleri.

Kırgız Türkçesi	Eski Türkçe
-OO, -UU	-g / -y

*Söz konusu eklerde Eski Türkçedeki eklerin birer ünsüz halindeyken ünlüye dönüşüp Türkçenin yapısına aykırı olan “diftong” yapısını oluşturması söz konusudur.

3. Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan fiilden isim yapım ekleri:

Aşağıda yer alan eklerin Eski Türkçede kullanıldığı tespit edilememiştir. Söz konusu olan ekler kendi aralarında da bölünebilir. Ayrıca bir ekin birkaç gruba girebileceğini de belirtmek gerekmektedir.

3.1 Herhangi bir ses değişimine uğramadan aynı şekilde hem Kırgızcada hem de Türkiye Türkçesinde kullanılan fiilden isim yapım ekleri.

Kırgız Türkçesi	Türkiye Türkçesi
-AlAk / -OlOk	-AlAk
-AnAk / -OnOk	-AnAk
-mAl / -mOl	-mAl

3.2 Ses değişimlerine uğrayıp Kırgızca ile Türkiye Türkçesindeki şekiller arasında ses farklılığı olan fiilden isim yapım ekleri.

Kırgız Türkçesi

-AçAk / -OçOk

Türkiye Türkçesi

-AcAk

3.3 Aynı eklerin Kırgızca ile Türkiye Türkçesinde değişik şekilleri kullanılan fiilden isim yapım ekleri.

Değişik şekiller koyu olarak gösterilmiştir.

Kırgız Türkçesi

-AçAk / **-OçOk**

-AlAk / **-OlOk**

-AnAk / **-OnOk**

-Iç / **-Uç**

Türkiye Türkçesi

-AcAk

-AlAk

-AnAk

-Iç

4. Hem Kırgız Türkçesi hem Eski Türkçe hem de Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan fiilden isim yapım ekleri:

Söz konusu olan ekleri kendi aralarında da bölebiliriz.

4.1 Herhangi ses değişimmesine uğramadan aynı şekilde hem Kırgızcada hem de Türkiye Türkçesinde kullanılan fiilden isim yapım ekleri.

*Eski Türkçede “g” ve “k” seslerini karşılayan dört harf kullanılmakta idi. Kalın ünlülerle hece kuran “g” ve “k” sesleri “à” ve “ú” işaretleri ile karşılaşırındı. Bu sebeple ekler kısaltma şeklinde gösterildiğinde söz konusu husus göz önünde bulundurmak gereklidir.

Kırgız Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Eski Türkçe
-AgAn / -AAgAn, -öögön	-AgAn	-AGAn
-dI / -dU	-DI / -DU ¹	-dI / -dU
-GAn / -GOñ	-GAn	-GAn/ -GOñ
-GI / -GU	-GI	-GU
-GIç / -GUç	-GIç	-GUç
-GIñ / -GUñ	-GIñ	-GIñ
-Ik / -Uk / -k	-Ik / -Uk / -k	-Uk / -k
-(I)l / -(U)l	-(I)l / -(U)l	-(I)l
-(I)m / -(U)m	-(I)m / -(U)m	-(I)m / -(U)m
-mA / -mO	-mA	-mA
-mAç / -mOç	-mAç	-mAç
-mAk / -mOk	-mAk	-mAk
-mAñ	-mAñ	-mAñ
-mIş / -mUş	-mIş / -mUş	-mIş / -mUş
-(I)n / -(U)n / -n	-(I)n / -(U)n / -n	-(I)n / -(U)n / -n
-(I)ş / -(U)ş	-(I)ş / -(U)ş	-(I)ş / -(U)ş

4.2 Ses değişikliklerine uğrayıp Kırgızca, Türkiye Türkçesi ile Eski Türkçedeki eklerin şekilleri arasında ses farklılığı olan fiilden isim yapım ekleri.

Kırgız Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Eski Türkçe
-Ak / -Ok	-Ak	-gAk
-AAñ	-An	-GAn

Söz konusu ekin Eski Türkçede kullanılmakta olan şeklindeki “g” sesinin Kırgız Türkçesinde düştüğü görülmektedir.

-bAs / -bOs	-mAz	-maz / mäz

¹ Bu ekin Türkiye Türkçesinde tonsuz ünsüz taşıyan şekilleri de kullanılmaktadır.

(akıcılaşma (*b>m*) ile tonlulaşma (*s>z*) olarak adlandırılan ses hadiseleri meydana gelmiştir.)

-çAk / -çOk; -çAAk / -çOOok -cAk / -çAk -çAk

Bu ekin Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan şeklinde “ç” sesinin tonlulaşmasını görmek mümkündür.

-OOç(U) / -UuçU -IçI / -UçU -güçI

(Eski Türkçede ekinlarındaki “g” ve “ç” sesleri muhafaza edilmektedir. Türkiye Türkçesinde ise “g” sesinin düştüğü, “ç” sesinin ise tonlulaştığı görülmektedir.)

4.3 Aynı eklerin Kırgızca, Türkiye Türkçesi ile Eski Türkçede değişik şekilleri kullanılan fiilden isim yapım ekleri.

Kırgız Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Eski Türkçe
-A / -O	-A	-a / -ä, -I / -U
-AagAn / öögön	-AgAn	-AgAn
-Ak / -Ok	-Ak	-gAk
-Ar / -Or / -r	-Ar / -Ir / -r	-Ar / -Ur / -r
-bAs / -bOs	-mAz	-maz / mäz
-çAk / çOk, -çAAk / çOOok	-çAk / cAk	-çAk
-ga / -gö	-ga	-ää / -gä
-GAk / -GOk	-GAk	-ääk / -gäk / -Guk
-GI / -GU	-GI	-GU
-GIç / -GUç	-GIç	-GUç
-GIn / -GUñ	-GIn / -GUñ	-GIn
-Iç / -Uç	-Iç	-(I)nç
-Ik / -Uk / -k	-Ik / -Uk / -k	-Uk / -k
-(I)l / -(U)l	-(I)l / -(U)l	-(I)l
-mA / -mO	-mA	-mA

-mAç / -mOç	-mAç	-mAç
-mAk / -mOk	-mAk	-mAk
-OOç(U) / -UuçU	-IçI / -UçU	güçI
-(I)t / -(U)t / -t	-(I)t	-(I)t / -(U)t

Yudahin'in Kırgızca-Rusça Sözlüğünün Kırgız Türkçesi gramerciliği için vazgeçilmez bir kaynak olduğu belirtilmiştir. Bu çalışma sonucunda Yudahin'in Kırgızca- Rusça Sözlüğünde 46 tane fiilden isim yapım eki tespit edildi. Kırgızca gramer kitaplarında bu sayının farklı farklı olduğu görülüyor. Mesela: Sadık Üsönaliev, "Kırgız Tili" (Morfoloji) adlı çalışmasında Kırgızcada kullanılmakta olan fiilden isim yapım ekleri sadece 29 tane gösterilmiştir². Lisans tez olarak Nurgül Kerimova tarafından yapılan "Manas Destanı'nın Sayakbay Karalayev'in Nüshasındaki Fiilden İsim Yapım Ekleri ve Kullanılışları" adlı çalışmanın sonucunda sadece 28 ek tespit edilmiştir³. Hülya Kasapoğlu Çengel'in Kırgızca üzerinde yaptığı çalışmada 44 tane fiilden isim yapım eki yer almaktadır⁴. Bu yüzden söz konusu olan ve sayı bakımından diğerlerine göre daha kapsamlı olan iki farklı çalışmada yer alan eklerin karşılaştırma gereği duyuldu. Karşılaştırma esnasında varılan sonuçlar aşağıda şemada belirtilmiştir.

1. H. Kasapoğlu Çengel'in çalışmasında yer alıp bizim tespit edemediğimiz fiilden isim yapım ekleri:

- dak / -dök; -tak
- dık
- kII / -kUl
- ot / -öt
- pa
- u

² Üsönaliev S., Kırgız Tili (Morfoloji), "Pedagogika" Yayınevi, Bişkek 1998, s. 80

³ Kerimova Nurgül, "Manas Destanı'nın Sayakbay Karalayev'in Nüshasındaki Fiilden İsim Yapım Ekleri ve Kullanılışları", KTMU Fen. Edb. Fak., Türkoloji Bölümü mezuniyet tezi, s. 9- 81 (Danışman, Göksel Öztürk)

⁴ Kasapoğlu Çengel Hülya, Kırgız Türkçesi Grameri, Akçag Yayınevi, Ankara 2005, s. 136- 150

2. H. Kasapoğlu Çengel'in çalışmasında yer almayan, fakat bizim tespit ettiğimiz fiilden isim yapım ekleri:

- A / -O
- AçAk / -OçOk
- AgAç / -OgOç
- Akey
- kAlAň / kIłAň
- mAn
- mAy / -mOy
- mçı
- ool / -uul
- UUr

Yukarıda belirtilen eklerdeki uyumsuzluktan yola çıkarak günümüz Kırgız Türkçesinde kullanılmakta olan fiilden isim yapım eklerinin tespit edilebilmesi için her şeyden önce günümüz Kırgız Türkçesinin derlenmesi, sonra ise Yudahin'in sözlüğünün yerine geçebilecek yeni bir Kırgızca sözlüğün düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak yeni ve Kırgız leksikolojisini karşılayan bir kaynaktan faydalananarak günümüz Kırgızcasında kullanılan fiilden isim yapım eklerini tespit etmek mümkün olacaktır. Çünkü bir ekin kullanılıp kullanılmadığı hakkında konuşmak için herşeyden önce ekin yardımıyla yapılan sözcüklerin günümüzde kullanılıp kullanılmadığını, yeni kelimeler türetip türetmediğini tespit etmek gerekmektedir.

МАЗМУНУ

Кыргыз тилиндеги сөз, мүчө, уңгу жана алардын өзгөчөлүктөрү Б.М. Юнусалиев, К.Тыныстанов, Б. Орузбаева, К. Дыйканов, Д. Исаев, С. Кудайбергенов, К. Сейдакматовтор тарабынан иликтелип изилденген. Кыргыз тилиндеги сөз жасоо эрежелерин «Сөз мүчөлөрү жана курандылары» деген ат менен Касым Тыныстанов биринчи басылып чыгарылган окуу китептеринде жарыялаган. Бардык жасалган илимий изилдөөлөргө карабастан кыргыз тилиндеги сөз жасоочу мүчөлөрдүн саны ушул күнгө чейин так белгиленген эмес.

Этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдү аныктоодо колдонулган «Кыргызча – Орусча сөздүк» түрколог, Өзбек Советтик Социалисттик Республикасы Илимдер Академиясынын кошумча кабарлашуу бөлүмүнүн мүчөсү жана Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы Илимдер Академиясынын билим берүү тармагынын мүчөсү, бир нече чоң сөздүктөрдүн автору жана эски түрк жазма эстеликтеринин сынчысы Проф.Док. К.К. Юдахин тарабынан бир системага келтирилген. Юдахин 1890-жылы 31- майда Орск шаарында жарык дүйнөгө келген. 1975-жылы 22-марта көз жумган. Проф. Док. К.К. Юдахин бир нече түрк тилдерин билүү менен гана чектелген эмес, анын Фарс жана Араб тилдерин да аябай жакшы билгендиги тууралуу айтылып жүрөт.

Юдахиндин Кыргызча –Орусча сөздүгү жалгыз гана Кыргыз тилин үйрөткөндөр менен үйрөнгөндөр жана котормочулар үчүн гана маанилүү роль ойнобостон, ошол эле учурда Кыргыз элинин илими менен бирге элдик адабиятын жана тил илимин изилдеген түрколог, тарыхчы жана этнографтар үчүн да маанилүү роль ойнойт. Юдахин сөздүктүн киришүүсүндө белгилеп өткөндөй, сөздүк орус тилин билгендер үчүн кыргыз лексикалогиясынын негизги булагы катары колдонулган, анткени мүмкүн болушунча кыргыз лексикалогиясынын бардык өзгөчөлүктөрү берилген.

Юдахин тарабынан даярдалган жана стандарт кыргыз тилинин пайда болушуна тұртқы болгон Кыргызча-Түркчө сөздүк 1940-жылы Москвада Чет жана Улуттук сөздүк басмакансы тарабынан басылып чыгарылган. Кыргыз

тилинин лексикалогиясын аныктаган жана сөздөрдүн колдонулуштарын көрсөткөн бириңчи сөздүк СССРде да, чет мамлекеттерде да атак-даңкка ээ болгон. Анткени Юдахиндин билүү сөздүгү СССР мезгилиндеги эле алгачкы улуттук сөздүк катары таанылган болчу. Сөздүк Кыргыз Советик Социалисттик Республикасы Илимдер Академиясы тарабынан иреттке келтирлип Кыргыз тил сөздүгүнүн негизин түзгөн. Ошондой эле билүү сөздүк Туркияда Абдуллах Таймас тарабынан Орусча кысымынын түркчөгө каторулушу менен Кыргызча-Түркчө сөздүк болуп басылып чыккан.

Бул сөздүктүн экинчи б.а акыркы чыгарылышы, өмүрүн кыргыз тилин үйрөнүүгө жумшаган Юдахин даярдаган алгачкы сөздүктүү жетишсиз деп дагы бир сөздүк чыгарууну мойнуга алган. Алгачкы басылып чыккан сөздүктөн эки эсе көп сөз, болжол менен айтсак кырк минде жакын сөз камтыган экинчи Кыргызча-Орусча сөздүк 1965-жылы басылып чыккан. Бул жолкусунда Юдахин адабий чыгармалардан, гезит макалаларынан жана фольклордан пайдаланып аябай көп материал топтогон. Сөздүктүн иретке келтирлишинде эски лексикалогиянын бир бөлүгү алынып ташталган, ал эми бир бөлүгү болсо оруссасы менен берилип калган.

Бул эки сөздүктүн ортосунда аябай чоң айрымачылык бар. Бириңчи айрымачылык сөздүктүн ичиндеги сөздөрдүн саны менен байланыштуу. Бириңчи басылышында жыйырма беш миндүй сөз камтылса, экинчи басылышында болсо кырк минде жакын сөз камтылган. Балким бириңчи басылышында кыргыз фонетикасын эң мыкты берүү максатында кирилл жана латын алфавитин аралаштырып колдонгон. Ал эми экинчи басылышында болсо кирилл алфавитин гана колдонгон.

Ошентип К.К.Юдахин тарабынан даярдалган Кыргызча-Орусча сөздүктүн кыргыз тилинин лексикалогиясын аныктаган алгачкы сөздүк деген түшүнүүндөбүз. Азыркы учурда билүү сөздүктүн эскирип калганын айтып жүргөн окумуштуулар да жок эмес. Бирок билүү сөздүк сыйктуу кымбат балуу сөздүк чыгаруунун милдетин эч ким ала элек. Азыркы учурдагы басылып чыгып жаткан Кыргызча-Орусча сөздүктөрдү Юдахиндин сөздүгү менен салыштырганыбызда саны боюнча да, мисалга келтирлиген сүйлөмдерүү боюнча да начар экенин көрүп жүрөбүз. Айрыкча жаңы сөздөрдү иретке

келтириүүдө эски деп эсетелинген Юдахиндин Кыргызча-Орусча сөздүгүнө барып такалышууда.

К.К.Юдахинге Кыргыз сөздүгүнүн жазылышына чоң салымын кошкондугу үчүн 1967-жылы СССР Мамлекеттик сыйлыгын ыйгарган. Бул сөздүккө азыркы учурда да талап көп болуп даңазаланууда жана колдон колго өтүп жерде калбай колдонулууда. Ошондуктан кыргыз лексикалогиясынын негизин түзгөн этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдү аныкташыбыз аз да болсо кыргыз тилине кошкон салымыбыз катары бааланышын ишенидиришибиз керек.

Белгилүү Түрколог К.К. Юдахин тарабынан даярдалган жана азыр да кыргыз грамматикасынын негизги булагы болгон кырк мингे жакын сөз камтыган Кыргызча –орусча сөздүктүн ичинде этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдү аныктоо максатында жасалган эмгектин тексти негизги үч бөлүмдөн турат. Алар «киришүү», «негизги бөлүм» жана «корутунду» болуп бөлүнөт. Эмгегибиздин биринчи бөлүмүндө түркчө эмгектер, кыргыз тили менен байланыштуу илимий эмгектер, Юдахиндин сөздүгүнү тарыхы жана сөздөрдүн классификацияланышы, басылып чыгышы жана алардын ортосундагы айрымачылыктар жана башка кыргызча сөздүктөр жөнүндө кыскача сөз болгон.

Экинчи бөлүмүндө болсо мурун сөздүктүн ичинде аныкталып жазылган өрнөк сөздөрдөн алынган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдү алфавиттик жайгашуусуна карата берилген. Ар бир мүчөнүн учурдагы Туркия түркчөсү жана эски түркчөдөгү (эгер болсо) эквиваленти таблица түрүндө берилген. Грамматика китептериндеги мүчөлөрдүн жалпысынан тизмектелип мисалдары берилгендиктен аткарған милдеттери өз-өзүнчө ачык берилген эмес. Ошондуктан ишибиздин экинчи бөлүмүндө аныктап берген мүчөбүз менен байланыштуу жыйналган бардык материалдарды берүүгө аракет жасадык. Мүчө менен байланышкан бардак материалдар менен бирге сөздүктө аныкталган өрнөк сөздөр орун алган.

Эмгегибиздин үчүнчү бөлүмү болсо аныкталаган мүчөлөрдүн группаларга бөлүнүшү кыргыз тилинин негизинде жасалган башка илимий

эмгектердеги этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдүн салыштырылышинаң турат.

Талдоо

1. -А / -О

Мүчө уңгу жана негиздерге уланып түрдүү маанидеги этиш сөздөрдү жасайт. Бул мүчө клишелешип кийин этиштен зат атооч жасоочу мүчө болуп калган. Бул мүчө менен жасалган этиш сөздөр кандайдыр бир убакыт ичинде формага келип зат атооч же болбосо сын атооч болуп калган. Бул мүчө менен жасалган зат атоочтор орун жана багыт маанилерин билдирет. Өнүмдүү мүчө эмес.

2. -аак

Кыргыз тилинде көп колдонулбаган бул мүчө этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулат. Жалпысынан эки же андан көп муундан турган этиштерге уланат. Кээде бир муундуу этишке жалганган учурларды кездештириүгө болот.

3. -АГАН / -ААГАН / -ӨӨГӨН

Бул мүчө менен жасалган зат атоочтор күчөтүлүп жана дайыма жасалган же болбосо болгонундай колдонулат. Бул мүчө кыргыз тилинде өнүмдүү эмес. Бул мүчөнүн этишти күчөтүп, этишти тездеткен -а / -е мүчөсү менен -ГАН \ -ГОН атоочтуктун мүчөсүнүн бар экенинен кабар берип турат. Мүчөнүн / -ө / формасы кыргызчадагы эрчишүү законунун негизинде пайда болгон. Бул мүчө чындыгынды атоочтуктун мүчөсү. Бирок кээ бир өрнөктөрдө калыптанып калган -ган , -ген, -гон, мүчөлөрүнөн мурун келген а, е, жана о үндүүлөрдүн созулушу кыргыз тилине тийиштүү бир өзгөчөлүк болуп эсептелет. Өнүмдүү мүчө эмес. Бул мүчө бир ишти же болбосо кыймыл-аракетти узун убакыт бою жана бат-бат жасалышын аныктайт.

4. -Аан / -ООН

Кыргыз тилинде -аан / -еен / -оон / -өөн формасындагы мүчөнүн -н мүчөсү менен бирдей колдонулушу аныкталат. Бул кыймыл-аракеттин жыйындысын билдирген зат атоочторду жасайт.

5. -АЧАК / -ОЧОК

Бул мүчө өнүмдүү мүчө эмес. Кыргыз тилинде бул мүчө этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулат. Негизинен бир муундуу этиштерге жалганат. Сөздүктө бул мүчө жалгандан сөздөрдү көп таба алган жокбуз.

6. -АГАЧ / -ОГОЧ / -ӨӨГӨЧ

Кыргыз тилинде этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулат. Бул өнүмдүү мүчө эмес.

7. -АК / -ОК

Аябай көп колдонулган мүчө. Бул мүчө менен жасалган сөздөрдү көп кездештируүгө болот. Бул мүчө менен жасалган зат атоочтор бир ишти же болбосо кыймыл аракетти билдирет. Айрыкча бул мүчө орунду билдирет; жатақ, турак, отөк жана заттын атын билдирет; бычак, орок жана ошондой эле орган аттарын билдирген заттардын аттары; жүрөк, муунак. Кыргыз тилиндеги өнүмдүү мүчөлөрдүн арасында орун алган. Туркия Түркчөсүндө да өнүмдүү болуп эсептелет. Этишке улану менен түрдүү заттарды жасайт. Күчөтүү маанисин да билдирет.

Мухаррэм Эргин бул мүчөнүн пайда болушу жана жасалышы тууралуу кээ бир өрнөктөрүн эски түркчөдөгү -гак, -гек формасында болгонун, батыш түркчөсүндө мүчөнүн башындагы /-г/ түшүп калганын эскерткен. Бирок келтирилген мисалдардын көбүндө батыш түркчөсүндөгү -г, -г түшүп калган формасын кезиктиренин айткан.

Гүрр Гүлсевин фонетикалык өнүгүшүнөн улам кээ бир мүчөлөндүн убакыттын өтүшү менен өзүнүн мурунку формасын алганын, мурун (-у) -ук, -Ак, -Гак сыйктуу үч формадагы мүчө, азыркы учурда жөн гана орток -к тыбыши менен берилерин айткан.

Б.Орзбаева бул мүчө аябай эски мүчелөрдөн болгонун, этимологиялык жактан эски түркчөдөгү -так мүчөсүндөгү -т тыбышынын түшүп калышы менен пайда болгон деген. Буга мисал катары кыргызчадагы жана башка түрк тилдеринде «орок» «оргок» сөздөрүн көргөзүүгө болот.

8. -Акей

Кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө болуп эсептелбесе да бул мүчө этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулат.

9. -АлАк / -ОлОк

Этиштин уңгу жана негиздерине улануу менен терс маанидеги сөздөрдү жасайт. Хамза Зүлфикар бул мүчөнү эки мүчөнүн биргиши менен пайда болгон деген. Кайталанма этиш сөздөрдү жасоочу -(A)лА мүчөсү менен этиштен зат атооч жасоочу -(A)к мүчесүнүн биргиши менен пайда болгонун аныктаган. Түрк тилдеринде да, кыргыз тилинде да өнүмдүү мүчө эмес.

10. -АнАк / -ОнОк / -ААнАк / -өөнөк

Кыргыз тилинде этиштин уңгусуна жана негизине уланып кандайдыр бир кыймыл-аракеттин дайыма жана күчтүү бир сезим менен жасалган зат атоочторду билдирет. Эски түркчөдө бул мүчө аркылуу жасалган саналуу гана бир нече сөзду көрүүгө болот. Бирок Огуз диалектисинде -анаг / -енег формасында көп колдонулат. Мурунтан эле аз колдонулган бул мүчө кыргыз тилинде да аз колдонулат.

11. -Ap / -Op / -p

Негизинен учур келер чактын мүчөсү болуп эсептелет. Этиштен зат атооч жасоочу бул мүчө кээ бир сөздөргө жалганып, ширешип кеткен.

12. -АшА

Бул мүчө этиш сөздөргө жалганып иш же болбосо кыймыл- аракеттин натыйжасында пайда болгон зат атооч сөздөрдү жасайт. Түрк тилинде жана эски түркчөдө бул мүчө менен жасалган сөздөр жокко эссе. Кыргыз тилинде –

АшА мүчөсүнүн АсА формасын көрүүгө болот. Кыргыз тилинде **ал-аса** (**alacak**), **бер-есе** (**verecek**) сыйктуу сөздуу кезиктируүгө болот. Өнүмдүү мүчө эмес.

13. -бАс, -бОс

Бул мүчө -р, -Ар, -Ыр атоочтукту жасоочу мүчөлөрдүн терс формасы болуп эсептелет. Бул мүчө этиштин уңгусуна жана негизине улануу менен этиш сөзгө терс маанини берүүчү өтмө сын атоочторду жасайт. Айрыкча зат атооч сөздөрдүн алдына келип сын атооч катары да колдонулат. Терс форманы билдириүүчү учур келер чактын бул мүчөсү бир нече сөздөргө жалганып ширешип кеткен. Кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө эмес.

14. -ЧАк / -ЧОк / -ЧААк / -ЧООк

Тарыхый жазуу тилдеринде көп колдонулбаган бул мүчө кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө экенин көрсөтөт. Бул мүчөнүн -чок / -чөк формалары эринге карай эрчишүүнүн негизинде пайда болгон. Бул мүчө кыпчак тилинде эм-чек (*teme*), эринчек (*tembel*) мисалдарынан көрүүгө болот. Дивани Лүгатта түркчө басын -чаг (мани берилбеген, арзан) сөзүнөн кезиктируүгө болот. Чагатайчада болсо авунчак, бүрүнчек сыйктуу сөздөрдөн бул мүчөнү кезиктируүгө болот. Кыргыз тилинде сыпат билдирген зат катары колдонулуу менен өнүмдүү мүчө экенин көрсөтөт. Мындан башка да заттын аттарын жана орган аттарын жасайт. Басымдуу айтылуу менен күчтүү бир сезимди билдирген зат атоочтордо мүчөнүн үндүү тыбышы узарат.

15. -ЧУК

Эски түркчөдө -суг формасында колдонулганын көрүүгө болот. Кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө эмес. Чагатай тилинде болсо булион-чуг (жабык, билинбеген, буламык болуп көрүнбөгөн) деген сөздөн бул кыргыз тилиндеучөнүн бар экенин корүүгө болот.

16. -ДЫ / -ДУ / -ЫНДЫ / -ҮНДҮ

Тарыхый жазуу тилдеринде көп колдонулган мүчө эмес. Эски мезгилдердеги бир нече өрнөктөрдө колдонулганын көрүүгө болот. -ды / -ди / -ду / -ду формаларын да кезиктируүгө болот. Өздүк мамиленин жасалышында колдонулганын көрүүгө болот. Кыргыз тилинде өздүк мамиленин мүчөсү жалганган этиштер жазгыз колдонулбагандыгы үчүн кыргыз тилинин грамматика китептеринде – ды мүчөсү өздүк мамиленин мүчөсү менен бирге каралат. Бул мүчө уланган этиш сөздүн унгу жана негиздери түшнүргөн зат атоочторду жасайт. Мүчөнүн -л мүчөлүү этиштин негиздерине жалганганын көрүүгө болот. Өнүмдүү мүө эмес.

17. -ГА \ -ГӨ

Бул мүчө эски замандардан бери колдонулуп жүрөт. Мурунку мезгилде көп колдонулуп азыр болсо өзүнүн өнүмдүүлүгүн жоготкон бир мүчө болуп эсептелет. Кыргыз тилдеринин грамматика китептеринде пассифдин мүчөсү -л менен бирге берилип жүрөт.(-ылга, -илге) эрин үндүү болгон бул форма эрин карай эрчишүүнүн негизинде пайда болгон. Б. Орузбаева жана С. Кудайбергенов -ылга мүчөсүн түрк жана монгол тилдерине тийиштүү мүчө экенин далилдешкен. Этиштин негиздерине жалгануу менен кыймыл-аракетти билдиргентолуктоочтун милдетин аткарган зат атоочторду жасайт. Анчалык деле өнүмдүү мүчө эмес.

18. -ГАК / -ГОК

Тарыхый тексттерде аз колдонулган , кыпчак тилинде көп колдонулган бир мүчө. Б. Орузбаева бул мүчөгө -Ак, -Ык, -к мүчөлөрү менен бирге караган. Азыркы учурда кыргыз тилинде бул мүчөнүн жалгануусу менен жасалган сөздөрдүн унгуларынан –гак мүчөсүн алып таштасак эч кандай маани бербей калаарын жана учурда бул мүчө менен жасалган мсөздөрдүн жок болуп кеткенин белгилеген. Бул мүчө көпчүлүк учурда этиш сөздөргө жалгануу менен өсүмдүк, жаныбар жана оору аттарын жасайт. Мындан башка да буюм аттарын жана сын -сыпат билдирген сөздөрдү жасайт. Кыргыз тилинде бул мүчө өнүмдүү мүчөлөрдүн ичинде каралат.

19. -Ган / -Гон

Бул мүчөнүн жалгануусу менен жасалган зат атооч сөздөр этиштин кыймыл-аракеттен таасирленгенди билдирип.

Бул мүчө кээ бир сөздөргө жалгангып ширешип кеткен. Чачыл-ган (*şimşek*) туу-ган (*akraba*) көпүр-гөн, тууш-ган ж.б.

Түрк тилдеринде чакчылдын мүчөсү болушуна карабастан кээ бир диалектилерде жана кыргызчада этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулганын көрүүгө болот.

20. -ГЫ / -ГҮ

Бул мүчө эски түркчөдө колдонулгандай эле өнүмдүүлүгүн жоготкон эмес. Эски түркчөдө бул мүчө -гу, -гү, -ку, -кү формасында колдонулат. Бул мүчө конкреттүү жана обстрактуу зат атоочторду жасоодо көп колдонулат. Көбүнчө жасоо түшүнүгүндөгү этиш сөздөргө жалганат. Этиштердин маанилерине жакын болгон зат атооч сөздөрдү жасайт. Айрыкча этиштерден буюм жана курал-жарак аттарын жасоодо колдонулат. Өнүмдүү мүчө болуп эсептелет.

Мухаррэм Эргин жалпысынан жасоо маанисин билдирген этиштерден зат атооч жасай турганын жана ал зат атоочтордун кээде жасоо ишин, кээде жасанды жана этиштин жасаган кыймыл аракети менен байланышкан түрдүү сөздөрдү билдиргенин айткан.

21. -ГЫЧ / -ГУЧ

Б. Орузбаева бул мүчөнүн –ГЫ мүчөсү менен байланышы бар экенин белгилеп кеткен. Этиш сөздөргө жалгануу менен болгон же болбосо жасалган нерселерди билдирген зат атооч сөздөрдү жасайт. Адам жана жанжаныбарларга тийиштүү болгон сыпат билдирген зат атооч сөздөрдү жасайт. Мисалы: кыдыр-гыч (гезгин), курттар-гыч (курттарыжы), жырт-кыч (йыртыжы) сыйктуу сөздөр жаныбарлар үчүн колдонулат. Курал-жарак аттарын жасоодо колдонулат; сыз-гыч (жетвел), тазала-гыч (темизлеме алети), бас-кыч (мердивен), сеп-кич (тохум екме макинеси), ж.б. Кесип жана иш, алек болгон

зат атооч сөздөрдү жасоодо да колдонулат; ат-кыч (иий нишанжы), уч-куч (пилот), жаз-гыч (языжы). Кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө болуп эсептелет.

22. -ГЫн / -ГҮн

Бул мүчө эски замандан бери колдонулууда жана өнүмдүү мүчөлөрдүн ичинде орун алган. Эски түрк тилинде бул мүчөнү тир-гин (*topluluk*), тез-кин (*kaçan*), сат-кын (*satin*) сыйктуу сөздөрдөн көрүүгө болот. Тыбыштык окшошуулар акыркы мезгилдерге таандык. Мурунку мезгилдерде тыбыштык жактан түрдүү формага жана эрчишүүгө каралчу эмес. Эски анадолу түркчөсүндө -гүн, -гүн формалары коп колдонулчу. Жалпысынан бир муундуу этиштин уңгуларына жалганат. Бирден көп болгон муундуу этиштердин уңгуларына жана негиздерине жалгануусу сейрек кездешет. Этиштин уңгу жана негиздерине жалганып зат атооч же болбосо сыпат билдириген зат атооч сөздөрдү жасайт; кыр-гын (*kirgin*), кел-гин (*yabancı*), кую-гүн (*sürgün*), күл-гүн (*gülen*). Бул мүчөнүн жалгануусу менен жасалган зат атоочтор күчтөтүү жана артык баштык маанисин билдирип калат. Өнүмдүү мүчө болуп эсептелет.

23. -Гыр / -ГУр

Этиштин уңгу жана негизине жалгануу менен зат атооч сөздөрдү жасайт. Бул зат атооч сөздөр этиштин эң мыкты даражада жасалганын көргөзөт. Бул мүчөнүн жардамы менен жасалган зат атоочтордо күчтөтүү маанисин берет. Өткүр, билгир, алгыр

Бул мүчөнүн Түркмөн түркчөсүндө көп колдонулганын көрүүгө болот. Эски түрк тилинде -ГЫР, -ГУР формасында этиштен зат атооч жасоочу жана зат атоочтон этиш жасоочу мүчөлөр бар. Бул мүчөну алар менен алмаштырбаш керек. Кыргыз тилинде бул мүчө өнүмдүү мүчө эмес.

24. -Гыс, / -Гус

-ГЫ / -ГУ зат атооч жасоочу мүчө менен -сыз, -суз терс маанини билдириүүчү мүчөлөрдүн катар келиши менен пайда болгон мүчө болу эсептелет. Жумшак үнсүз менен бүткөн этишке -гыс, -гис, -гус, -гүс, каткалаң үнсүз менен этиштерге -кыс, -кис, -кус, -кусформасында жалганат. Этиштин

унгу жана негиздерине жалгануу менен терс маанидеги сыпат билдириген зат атоочторду жасайт.

25. -Ич / -Уч

Эски замандан бери колдонулган мүчө болуп эсептелет. Бул мүчөнүн жалгануусу менен жасалган сөздөр күчтөмө жана артык баштык менен этиштин жыйынтыгын билдириет. Бул мүчө кыргыз тилинин грамматика китептеринде өздүк мамиленин мүчөсү -Ын менен бирге каралат. Жалпысынан эки муундуу этиштерге жана өздүк мамилени билдириген этиштин негиздерине жалганып зат атооч сөздөрдү жасайт. Мухаррем Эргин мүчөнүн жалгыз гана -ч болгонун, ал жердеги -н этиштин негизиндеги өздүк мамиленин мүчөсү болгонунболгонун айткан. Мисалдарда бул форманын колдонулбай калганын же болбосо унтуулуп калганын жана колдонулса да өздүктүн мүчөсүнө окшоштуруулуп пайда болгонун белгилеген. Үнсүз менен аяктаган кээ бир этиштерге түздөн -түз уланса, кээ бирлерине болсо -ы, -и, -у, -ү сыйктуу үндүү тыбыштардын жалгануусу жалганат Кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө болуп эсептелет.

26. -Ык / -Ук / -к

Этиш билдириген кыймыл- аракеттин жыйындысы болуп зат атоочту жана сын атоочторду жасайт. Буюм же болбосо нерсе аттарын билдириген зат атоочторду жасайт, Кыргыз тилинде үн тууралан этиш сөздөргө улануу менен зат атооч жасайт. Бул мүчөнү -Ак мүчөсү менен алмаштырбоо керек. Б. Орзубаева -Ак, -Ык жана -к мүчөлөрүнүн бири бири менен байланышы бар экенин айткан. Бирок бул үч мүчө бөлөк- бөлөк каралууга тийиш. Мухаррем Эргин бул мүчөлөрдү -к / -ак / -ек деп ажыраткан. Айрыкча -к менен -ук, -үк мүчөлөрүнүн башка -башка мүчө болгонун, алар кийин гана биригип кеткенин белгилеген.

Эски анадолу түркчөсүндө бул мүчөнүн эринге карай колдонулганы тууралуу айткан жана мисалдар бар экенин белгилеген. Кыргыз тилинде аябай көп колдонулган өнүмдүү мүчө болуп эсептелет.

27. -калак/ -көлөк

Бул кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө эмес. Жалгыз гана сыпат жасоочу зат атоочторду жасоодо колдонулат.

28. -кАлАң / -кЫлАң

Этиш сөздөргө жалгануу менен сыпат билдириген зат атоочторду жасайт. Бул мүчө этиштен зат атооч жасоочу -га же болбосо -гы, -ла этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрү -н, -ан, -аң мүчөлөрү биригип кеткен. Бул мүчөнүн ак формасын да (-калак) кыргыз тилинде көрүүгө болот.-к формасы болсо б.а. -калак мүчөсүн -ка-ла-к түрүндө ажыратууга болот. Бул мүчөнүн функциясы -калаң, -кылаң мүчөлөрүнө окшош. Кыргыз тилинде көп колдонулган өнүмдүү мүчө эмес.

29. -Ыл / -Ул

Эски замандан бери колдонулган бирок өнүмдүү болбогон мүчө. Эски түрк тилинде да бул мүчө этиштен зат атооч жасоочу мүчө болуп колдонулган. Кыргыз тилинин грамматика китеpterine киргизилбей калган.

Б. Орузбаева бул мүчөнү -Ил аркылуу мамылесинин мүчөсү болгонун, кээ бир этиштерге жалганып затташып кеткенин бир нече мисалдарды келтирип далилидеп берген. Кыргыз тилинде этиштерге жалганып этиш сөздүн маанисине жакын болгон зат атоочторду жасайт. (болжол, түгөл, жыргал) Кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө эмес.

30. -(И)m / -(Ү)m

Жалганган этиштин маанисине жакын болгон зат атоочторду жасайт. Бул мүчө мененобстрактуу жана конкреттүү маанидеги сөздөрдү жасайт. Бул мүчөнүн -у / -ү формалары кыргыз тилинде гана тийиштүү, ал эринге карай эрчишүүнүн негизинде пайда болгон. Бардык түрк тилдеринде көп колдонулган мүчө болуп эсептелет. Эски замандан бери көп колдонулган мүчө. Ошондуктан эски түркчөдө аябай көп өрнөктөрдү көрүүгө болот. Кыргыз тилинде көп колдонулган өнүмдүү мүчө.

31. -МА / -МО

Мүчөнүн бул **-МА / -МО** формасы кыргыз тилиндеги эринге карай эрчишүүнүн негизинде өнүккөн. Бул мүчө кыймыл атоочтун мүчөсү болуп колдонулбайт. Этиштен зат атооч жасаган бул мүчө -оо / -өө / -уу / -үү болуп **-МА / -МО** мүчөлөрү этиштен туруктуу зат атооч сөздөрдү жасайт; казма (kazma), сызма (grafik), басма (matbaa)

Этиш билдириген кыймы-аракетке, абалга жараша зат атооч сөздөрдү жасайт. Эски түрк тилинде сын атооч катары колдонулган. Ошондуктан затташканын сейрек көрүүгө болот; ойма (эр) оюнчу, кесме (аш) кыйма, барма (жыл) өткөн жыл сыйктуу мисалдардан байкоого болот. Кыргыз тилинде айлампа сөзүндөү **-МА** мүчөсүнүн **-п** формасын да көрүүгө болот. Б. Орузбаева бул мүчөнүн жасалышы жана функциясы тууралуу **-Им** этиштен зат атооч жасоочу мүчө сыйктуу кыймыл аракетти билдириген этиш сөздөрүнүн маанилерине жакын болгон зат атооч сөздөрдү жасай турганын айткан. Кыргыз тилинде аябай көп колдонулган өнүмдүү бир мүчө болуп эсептелет.

32. -МАЧ / -МОЧ

Кыргыз тилинде бул мүчө өнүмдүү эмес. Бул мүчө этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулат.

33. -МАК / -МОК

Этиштерге жалгануу менен анын маанисине жакын болгон конкреттүү зат атоочторду жасайт. Этиштен этиш жасоочу мүчө бул мүчө **-ыш**, **-дыр**, **-ыр** мүчөлөрү менен жасалган этиштерге да улануу менен кыймыл –аракетке жараша туруктуу зат атоочторду жасайт. Эски түрк доорунан бери колдонулган бул мүчөнүн өнүмдүү мүчө экенини дароо эле көрүүгө болот. Өв-мек (өвмек), өк-мек (душунмек), тут-мак (сап), түзүлмек (сүкүнет).

Мухаррем Эргин **-МАК** мүчөсүнүн **-ма**, **-ме** мүчөлөрү менен алмаштырбоо керек экенин белгилеген. **-МАК** мүчөсү этиштердин кыймыл-

аракетин билдирген затташкан сөздөрдү билдиригин айткан. Кыргыз тилинде аябай көп колдонулган өнүмдүү мүчө болуп эсептелет.

34. -МАл / -МОл

Этиштин унгу жана негизине жалгануу менен этиштин маанисине жараша зат атоочторду жана адам баласына тийиштүү болгон сын атоочторду жасайт; таны-мал (үнлү, мешхур), оку-мал (окумуш), сына-мал (дененмиш), танда-мал (сечме). Эски түрк тилдеринде колдонулган эмес деп айтууга болот, анткени материалдарда кезиктире алган жокпуз. Бирок эски Анадолу түркчөсүндө бир мисалдан бул мүчөнү көрө алдык. Б.Орузбаева бул мүчөнү -ма+-л формасынан келип чыкканын айткан. Өнүмдүү мүчө эмес.

35. -МАн

Грамматика китептеринде – ар чакчылдын мүчөсү менен бирге берилет. Этиштин уңгусуна жана негизине жалгануу менен -МАн мүчөсү кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү жасоо менен зат атоочторго жетиштүү бир маани берет. Кыргыз тилинде да өнүмдүү мүчө эмес.

36. -МАЙ / -МОЙ

Кыргыз тилинде бул мүчө өнүмдүү эмес. Бул мүчө этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулат.

37. -МЧЫ

Этиштен зат атооч жасоочу мүчө, бирок кыргыз тилинде өнүмдүү эмес.

38. -МЫШ / -МУШ

Байыркы түрк доорунан бери колдонулуп келген, өзгөчө батыш түркчөсүндө кенири колдонулган. Бул мүчө кыргыз тилинде көп колдонулбайт. Этиш сөздөргө жалгануу менен түрүктуу зат атоочторду жасайт. Б. Орузбаева -мыш мүчесүнүн -e(p) этишине жалгануу менен емиш / имиш болжол маанисин билдирген жардамчы этиш экенин жана бул жардамчы этиши -ымыш / -имиш мүчөсү менен алмаштырылбоо керек экенин айткан.

39. -(И)н / -(У)н, -н

Бул мүчө эскиден бери колдонулуп келген, бирок азыр көп колдонулбайт. Эски түркчө доорунан бери аз да болсо мисалдарын көрүүгө болот; түт-үн (думан), тир-ин (калабалык), жал-ын (алев), эс-ин (жел).

Бул мүчөнүн жалгануусу менен жасалган зат атоочтор этиштин кыймыл аракетинин болгонун жана жасалган нерсени түшүндүрөт. Б. Орузбаева өздүк мамиленин мүчөсү болгон –(Ы)н мүчөсүн этиштин унгү жана негиздерине жалгоо менен этиштин кыймыл-аракети менен байланыштуу болгон зат атоочторду жасай турганын айткан.

40. -ОО / -УУ

Бул мүчө эски түркчөдө этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулган -г / -у мүчөлөрүнүү негизинде пайда болгон. Эски түрк тилинде этиштен зат атооч жасоочу -г / -у мүчөлөрү кыпчак мезгилинде толугу менен колдонуудан чыгып калганын же болбосо -г / -v формасына өтүп кеткенин белгилешкен. Кыргыз адабий тилинде болсоңсуздүн жумшарышы үнсүздүн жумшарышы менен созулма болуп калган.

Кыпчак диалектисинин бир кысымында үндүү менен аяктаган этиштерге (-w) формасы жалганат (татарча, казакча). Кыргыз тилинде болсо (w) тыбышы жумшарып үндүү болуп калат. Башта w> баштоw> баштоо сыйктуу болуп өзгөргөн. Кыргыз тилинин диалектилеринде да так ушуну көрүүгө болот. Кыргыз адабий тилиндеги бул формалар Кыргыз тилинин диалектилеринде жана кыпчак диалектилерине Караганда көп колдонулуп аябай өнүгүп кеткен. Кыргыз тилинде мүчөнүн өзү үндүү болгондуктан этиштерге түздөн түз жалгана берген. Бул мүчө этиштен зат атооч жасоодо колдонулат; жөл-өө (дестеклемек), токт-оо (дурмак), көзд-өө (гөзлемек), ок-уу (окумак), ич-үү (ичмек), кет-үү (гитмек). Кээ бир учурларда этиштен туруктуу этиштерди да жасаганын көрүүгө болот; аш-уу (гечит) сыйктуу Бул мүчө кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө болуп саналат, көп колдонулат.

41. -ООч

Бул мүчө кыргыз тилинде этиштен зат атооч жасоочу мүчө катары колдонулганы менен кыргыз тилинде өнүмдүү эмес.

42. -ООЧ(У) / -УУЧУ

-ОО / -УУ мүчөлөрү менен +ЧЫ / +ЧУ мүчөлөрүнүн биригишинен келип чыккан. Этиштерге жалгануу менен кыймыл- аракет жаган кишини билдириет. Анны менен бирге буюм аттарын жана грамматика терминдеринин аттарын билдириет.

С. Кудайбергенов, А. Турсунов бул мүчөлөрдүн -ГучЫ мүчөсүнөн улам пайда болгонун белгилешкен. Кыпчак тилинин грамматикаларында болсо -ычы, -ичи мүчөлөрүнүн бардык этиш сөздөргө улана берерин айтуу менен -ычы / -ичи формасынын -(ы)гчы / -(и)гчи мүчөлөрүнөн, -учы -учи формаларынын болсо -гучы / -гУчи мүчөлөрүнөн келип чыкканын белгилешкен.

43. -оол / -уул

Чагатай тилинде көп колдонулган -вул мүчөсүнөн келип чыккан. Этиштин унгу жана негиздерине жалгануу менен этиштин берген маанисине жакын зат атооч жасайт. Кыргыз тилинде көп колдонулбайт.

44. -(Ы)ш / -(У)ш

Этиштин унгу жана негизине жалгануу менен зат атооч сөз жасайт. Айрыкча туруктуу зат атоочторду жасайт. Кыймыл-аракеттин атын же болбосо этиштин сүүнда пайда болгон ишти билдириүү үчүн колдонулат.

Мухаррем Эргин бул мүчөнүн-ма / -ме, -мак / -мек сыйктуу этиштен зат атооч сөз жасоочу мүчөлөрдүн бири экенин, эски түрк тилинде -ш формасында колдонулганын айткан. Б.Орузбаева бул мүчөнү кош мамиленин мүчөсү экенин жана этиш сөздөрдүн баарына жалгана берээрин айткан. Бул мүчөнү этиштен ажыратканыбызда этиштин унгусунун маанисин толугу менен сактаарын жана бул мүчө менен жасалган жаңы сөздөрдүн затташып кетээрин белгилеген.

45. -(Ы)т / -(О)e / -(Ү)т / -т

Эски замандан бери колдонулган, мисалдары көп кездешкен бул мүчө азыркы учурда өзүнүн күчүн жоготуп көп колдонулбай калган. Бул мүчө этиштин маанисine жакын болгон буюм аттарын жана түшүнүк аттарын жасоодо колдонулат.

Б. Орузбаева -Ат мүчөсү менен -Ит мүчөсү бирдей маанидеги зат атооч сөздөрдү жасаарын жана кыймыл -аракеттин жыйынтыгын көргөзүүчү зат атооч сөздөрдү жасай турганын белгилеген.

46. -Уук

Кыргыз тилинде өнүмдүү мүчө эмес, бирок этиштен зат атооч сөздөрдү жасоодо колдонулат.

Юдахиндин Кыргызча сөздүгүндөгү этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөдү аныктап тактап отуруп төмөндөгүдөй жыйынтыкка келдик. Алар схема түрүндө кыскача көрсөтүлгөн.

Кыргыз түркчесү	Эски түркчө	Турция түркчесү
-А / -О	-а -ä -ы -и -у -ү	-А
-аак	-ГАК	-АК
-АГАн, -ААГАн / -өөгөн	-АГАн	-АГАн
-ААн / -ООН	-ГАн	-АН
-АЧАк -ОЧОк	-АЧАк	-АЖАК
-АГАЧ / -ОГОЧ / -өөгөч	-	-
-АК / -ОК	-ГАК	-АК
-Акей	-	-
-АЛАк / -ОЛОк	А-ЛА-К	-АЛАК
-АНАк/-ОНОк/-ААНАк, -ӨӨНӨК	-	-
-АР / -ОР / -Р	-АР -УР -Р	-АР -ЫР -Р
-АША	-	-
-БАС / -БОС	-МАЗ / -МӘЗ	-МАЗ
-ЧАК / -ЧОК	-ЧАК	-ЖАК / -ЧАК
-ЧААК / -ЧООК		

-ЧУК	-НЧЫГ	-ЖАК
-ДЫ / -ДУ	-ДЫ / -ДУ	-ДЫ / -ДУ
-га / -гө	-ѓа / -ѓә	-ГА
-ГАК / -ГОК	-ѓак / -ѓәк / -ѓүү / -ѓүк	-ГАК
-ГАН / -ГОН	-ГАН / -ГОН	-ГАН
-ГЫ / -ГҮ	-ГҮ	-ГЫ
-ГЫЧ / -ГҮЧ	-ГУЧ	-ГЫЧ
-ГЫН / -ГҮН	-ГЫН	-ГЫН
-ГЫР / -ГҮР	-	-
-ГЫС / -ГҮС	-	-
-(Ы)Ч / -(У)Ч	-(Ы)НЧ	(Ы)Ч
-ЫК / -ҮК / -К	-ҮК / -К	-ЫК / -ҮК / -К
-КАЛАҚ, -КОЛӨҚ	-	-
-КАЛАҢ / -КҮЛӘҢ	-	-
-(Ы)Л / -(У)Л	-(Ы)Л	-Л
-(Ы)М / -(У)М	-(Ы)М / -(У)М	-(Ы)М / -(У)М
-МА / -МО	-МА	-МА
-МАЧ / -МОЧ	-МАЧ	-МАЧ
-МАК / -МОК	-МАК	-МАК
-МАЛ / -МОЛ	-МА+Л	-МАЛ
-МАН	-МАН	-МАН
-МАЙ / -МОЙ	-МА-Й	-
-МЧЫ	-	-
-МЫШ / -МУШ	-МЫШ / -МУШ	-МЫШ / -МУШ
-(Ы)Н / -(У)Н, -Н	-(Ы)Н / -(У)Н	-(Ы)Н / -(У)Н, -Н
-ОО / -ҮҮ	-Г / -Й	-
-ООЧ	-	-
-ООЧ(У) / -ҮҮЧҮ	-ГҮЧҮ	-ЫЖЫ / -УЖҮ
-ООЛ / -УУЛ	-	-
-(Ы)Ш / -(У)Ш	-(Ы)Ш / -(У)Ш	-(Ы)Ш / -(У)Ш
-(Ы)Т / -(О)Т / -(У)Т / -Т	-(Ы)Т / -(У)Т	-(Ы)Т
-УУР	-	-

1. Кыргыз тилинде гана колдонулган этиштөн зат атооч жасоочу мүчөлөр

Төмөн жакта берилген этиштөн зат атооч жасоочу мүчөлөр Туркия түркчөсүндө да, эски түрк тилинде да изилденген эмес

-аак

-АГАЧ / -ОГОЧ / -ӨӨГӨЧ

-АКЕЙ

-АшА / -АсА
 -Гыр / -Гур
 -Гыс / -Гус
 -калак / -көлөк
 -калаң / -кылаң
 -мАй / -мОй
 -мчы
 -ООч
 -Оол / -Уул
 -Уур

2. Кыргыз тилинде жана эски түрк тилинде этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр

Төмөн жакта берилген мүчөлөр Туркия түркчөсүндө колдонулат. Бул мүчөлөрдү өз ара да бөлүштүрүүгө болот.

2.1 Кыргызча жана эски түркчөдөгү тыбыштык өзгөрүүлөргө учурган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр жана алардын формаларынын ортосундагы тыбыштык айрымачылыктар.

Кыргыз түркчесү

-Чүк

Эски түркчө

-Нчыг

2.2 Кыргызча жана эски түркчөдөгү этиштен зат атооч жасоочу окшош мүчөлөрдүн түрдүү форма колдонулушу.

Кыргыз түркчесү

-ОО, -УУ

Эски түркчө

-Г, -У

Бул жогоруда берилген мүчөлөрдө эски түркчөдөгү мүчөлөрдүн бир үнсүзү үндүү болуп түрк жазуу эрежелерине терс келген «дифтонгду» пайда кылгандыгы негизги маселелердин бири.

3. Кыргыз тилинде жана Туркия түркчөсүндө колдонулган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

Төмөндөгү мүчөлөрдүн эски түркчөдө колдонулгандыгы тууралуу эч кандай аныктама берилген эмес. Бул мүчөлөрдү өз ара да бөлүштүрүгө болот. Өзгөчө бир эле мүчөнүн бир нече топто колдонулушун да аныктап көрсөтүү керек.

3.1 Эч кандай тыбыштык өзгөрүүгө учурабастан кыргыз тилинде да Туркия түркчөсүндө да бирдей формада колдонулган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

Кыргыз Түркчесү

- АлАк / -ОлОк
- АнАк / -ОНОк
- мАл / -мОл

Туркия түркчесү

- АлАк
- АнАк
- мАл / -мОл

3.2 Тыбыштык өзгөрүүгө учураган, формалары боюнча айрымаланган кыргызча менен Туркия түркчөсүндөгү этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

Кыргыз Түркчесү

- АчАк / -ОчОк

Туркия түркчесү

- АжАк

3.3 Кыргыз жана Туркия түркчөсүндөгү окшош мүчөлөрдүн түрдүү формадагы этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

Кыргыз Түркчесү

- АчАк -/ - ОчОк
- АлАк / - ОлОк
- АнАк / - ОнОк
- Ич / - Уч

Туркия түркчесү

- АжАк
- АлАк
- АнАк
- Ич

4. Кыргыз тилинде да, эски түркчөдө да, Туркия түркчөсүндө да колдонулуучу этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр

Бул мүчөлөрдү өз ара да бөлүштүрүгө болот.

4.1 Тыбыштык өзгөрүүгө учурабастан кыргыз тилинде да, Туркия түркчөсүндө да бирдей формада колдонулган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр. Эски түрк тилинде «г» жана «к» тыбыштары төрт тамгага менен берилет. Жоон үндүүлөр менен бирге келип бир муунду түзгөн учурларда «г» жана «к» тыбыштары «г» жана «к» белгилери менен белгиленчү. Ошондуктан мүчөлөр кыска формасында берилген учурларда анын толук формаларын так билүү керек.

Кыргыз түркчесү	Туркия түркчесү	Эски түркчө
-АГАН / -ААГАН -өөгөн	-АГАН	-АГАН
-ДЫ / -ДҮ	-ДЫ / -ДҮ ⁵	-ДЫ / -ДҮ
-ГАН / -ГОН	-ГАН	-ГАН / -ГОН
-ГЫ / -ГҮ	-ГЫ	-ГҮ
-ГЫЧ / -ГУЧ	-ГЫЧ	-ГУЧ
-ГЫН/ -ГҮН	-ГЫН	-ГЫН
-ЬИК / -УК -К	-ЬИК / -УК -К	-УК / -К
-(Ы)Л / -(У)Л	-(Ы)Л / -(У)Л	-(Ы)Л
-ИМ / -(У)М	-ИМ / -(У)М	-ИМ / -(У)М
-МА / -МО	-МА	-МА
-МАЧ / -МОЧ	-МАЧ	-МАЧ
-МАК / -МОК	-МАК	-МАК
-МАН	-МАН	-МАН
-МЫШ / -МУШ	-МЫШ / -МУШ	-МЫШ / -МУШ
-(Ы)Н / -(У)Н / -Н	-(Ы)Н / -(У)Н / -Н	-(Ы)Н / -(У)Н / -Н
-ЬИШ / -УШ	-ЬИШ / -УШ	-ЬИШ / -УШ

⁵ * бул мүчөнүн Туркия түркчөсүндө каткалаң үнсүз менен келген формасы да колдонулат.

4.2 Кыргыз тили, Туркия түркчесү жана эски түркчөдөгү тыбыштык өзгөрүүгө учураган жана формалары боюнча айрымаланган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

Кыргыз түркчесү	Туркия түркчесү	Эски түркчө
-Ак / -Ок	-Ак	-ГАк
(Эски түркчөдө бул мүчөнүн вариантында «г» тыбыштын түшүп калганы байкалат.)		
-бАс / бОс	- мАЗ	-мАЗ/ мäз
-ЧАк / -ЧОк / чААк / -ЧООк	-ЧАк / -ЖАк	-ЧАк
(Туркия түркчесүндө мүчөнүн башындагы «ч» тыбышынын жумшарып кеткен учурларын жолуктурууга болот).		
-ООЧ(У) / -ҮҮЧҮ	-ЫЧЫ / - УЧУ	- гучы

(Эски түркчөдөгү мүчөнүн башындагы «г» жана «ч» тыбыштары сакталып калган. Туркия түркчесүндө болсо «г» тыбышынын түшүп калган учурлары жана «ч» тыбышынын болсо жумшарып кеткен учурларын жолуктурууга болот).

4.3 Кыргызча, Туркия түркчесү жана эски түркчөдөгү окшош мүчөлөрдүн түрдүү формаларда колдонулган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

Кыргыз түркчесү	Туркия түркчесү	Эски түркчө
-А / -О	-А	-а/- ä, - Ы / -У
-АГАН /-Ааган / -өөгөн	-АГАН	-АГАН
-А к / Ок	-Ак	-ГАк
-АР / -ОР /-Р	-АР / -ЫР /-Р	-АР / -УР /-Р
-бАс / -бОс	-мАЗ	маз / -мäз
-ЧАк / -ЧОк , чаак / -ЧООк	-ЧАк / -ЖАк	-ЧАк
-га / гө	-га	-га / гä
-ГАк / -ГОк	-ГАк	-ГАк /-Гäк / -ГУК
-ГЫ / -ГҮ	-ГЫ	-ГҮ

-ГЫЧ / -ГУЧ	-ГЫЧ	-ГУЧ
-ГЫН / -ГҮН	-ГЫН / -ГҮН	-ГЫН
-ЫЧ / -УЧ	-ЫЧ	-(Ы)НЧ
-ЫК / -УК / -К	-ЫК / -УК / -К	-УК / -К
-(Ы)Л / -(У)Л	-(Ы)Л / -(У)Л	-(Ы)Л
-МА / -МО	-МА	-МА
-МАЧ / -МОЧ	-МАЧ	-МАЧ
-МАК / -МОК	-МАК	-МАК
-ООЧ(У) / -УЧУ	-ЫЧЫ / УЧУ	-гучы
-(Ы)Т / -(У)Т / -Т	-(Ы)Т	-(Ы)Т / -(У)Т

Жогоруда классификацияланган мүчөлөрдү көрүп туруп Юдахиндин Кыргызча- Орусча сөздүгүн кыргыз тилинин грамматикасынын эң негизги булагы экенине ишенебиз. Анткени кыргыз тилинин башка грамматика китептерин караган учурда этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдүн саны ар китепте ар башка экенин көрдүк. Мисалы; Садык Үсөналиевдин «Кыргыз тили» (морфология) деген китебинде кыргыз тилинде этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр деп 29 мүчөнү көргөзө алган. Нұргұл Керимова «Саякбай Карадаевдин варианты боюнча жазылган «Манас» эпосундагы этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр жана алардын колдонулушу» деген өзүнүн дипломдук ишинде 28 гана мүчөнү көргөзө алган. Түрк тилчилеринин бири Хулия Касапоглу Ченгелдин кыргыз тилинин грамматикасы боюнча жазған әмгектеринде 44 этиштен зат атооч жасоочу мүчөнү аныктаган. Биз да бул изилдөөбүздүн аягында Юдахиндин кыргызча-орусча сөздүгүндө 46 этиштен зат атооч жасоочу мүчөнүн бар экенин аныктадық. Ошондуктан бул эки башка әмгекте изилденген мүчөлөрдү салыштыруу керек экенин түшүндүк. Салыштыруудан кийин төмөндөгүдөй жыйынтыкка келдик.

1. X. Касапоглу Ченгелдин әмгегинде аныкталып, бирок биз аныктай албаган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

-дак / –дөк –так

-дық

-кыл / -кул

-от /-өт

-па

-у

2. X. Касапоглунун эмгегинде аныкталбаган, бирок биздин эмгегибизде аныкталып берилген этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөр.

-А / -О

-АчАк / -ОчОк

-АгАч / -ОгОч

-Акей

-кАлАң / -кЫлАҢ

-мАн

-мАй / -мОй

-мЧы

-оол / -уул

-Уур

Жогоруда көрсөтүлгөн мүчөлөрдөгү туура келбестиктерден кутулуу үчүн азыркы учурда колдонулган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдү аныктап тактоо керек жана баарынан мурун кыргыз тили топтолуп жыйналышы керек. Андан кийин Юдахиндин сөздүгүнүн ордун толуктай ала турган жаңы кыргызча сөздүк чыгарылышы керек. Ошондо кыргыз лексикалогисын толугу менен камтыган булактын жардамы менен гана кыргыз тилинде колдонулган этиштен зат атооч жасоочу мүчөлөрдү так аныктоого болот. Анткени бир мүчөнүн колдонулуп колдонулбасын билүү үчүн баарынан мурун бул мүчөлөдүн жардамы менен жасалган сөздөрдүн азыркы учурда колдонуларын же колдонуудан чыгып калганын, жаңы сөз жасап жасабасын аныктоо керек.

KAYNAKÇA

- ABDULDAYEV, E., DAVLETOV, S.; **Kırgız Tili**, (Frunze 1986)
- ADALI OYA; **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, Papatya yay. (İstanbul 2004)
- AHMATOV, T., K., MUKAMBAYEV; **Azırkı Kırgız Tili**, (Frunze 1967)
- AHMATOV T., K., ÖMÜRALİYEVA, S.; **Kırgız Tili (Fonetika-Leksika)**, (Frunze, 1990.)
- AKSU, Nurettin, IŞIK, Ayfer; **Türkiye Türkçesi- Kırgızca Türkçesi Sözlüğü**, (İstanbul 1967)
- BAKEEV; **Kırgız Tilinin Grammatikası**, *Fonetika cana Morfologiya*, (Frunze 1950)
- BANGUOĞLU, Tahsin; **Türkçenin Grameri**, TDK Yay., (Ankara 1998)
- BATMANOV, İ., A.; **Sovremenniy Kırgızskiy Yazık**, (Frunze 1963)
- BATMANOV, İ., A.; **Grammatika Kırgızskogo Yazka**, (Kazan' 1939)
- BATMANOV, İ., A.; **Grammatika Kırgızskogo Yazka**, (Frunze 1940)
- BURAN, Ahmet; **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Elazığ, 1999
- CUMAKULOVA, Gülzara; **Türkçö- Kırgızca Sözdük**, (Bışkek 2005)
- DAVLETOV, S., KUDAYBERGENOV.; **Azırkı Kırgız Tili**, *Morfologiya*, (Frunze 1980)
- DAVLETOV, S., KUDAYBERGENOV S; **Kırgız Tilinin Gramatikası**, (Frunze, 1980)
- DIYKANOV, K.; **Kırgız Tili**, (Bışkek 1992)
- ECKMANN, JANOS; **Çağatayca El Kitabı**, Çev. KARAAĞAÇ, Günay, Akçağ yay. (Ankara2003)
- ERCİLASUN, Ahmet Bircan; **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, II**, (Ankara 1991)
- ERCİLASUN, Ahmet Bircan; **Türk Dili Tarihi**, (Ankara 2004)
- ERGİN, Muharrem; **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak yay. (İstanbul 2001)
- ERGİN, Muharrem; **Türk Dil Bilgisi**, (İstanbul 1985)
- GABAİN, A. Von; **Eski Türkçenin Grameri**, çeviren: AKALIN, Mehmet, TDK. Yayınları, (Ankara 2000)
- GÜLSEVİN, Gürer; **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK yay. (Ankara 1997)

- GÜLSEVİN, Gürer, GÜLSEVİN Selma; **Türkçe'de Yapım Ekleri ve Kullanıları**
1. Fiilden İsim Yapım Ekleri, (Malatya 1993)
- İMANOV, Akeş; **Kırgız Tili**, (Frunze 1990)
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin; **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK. (Yay. 1996)
- HATİPOĞLU, Vecihe; **Türkçenin Ekleri**, TDK Yay., (Ankara 1981)
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi; **Kıpçak Türkçesi Grameri**, (Ankara 1994)
- KARASAYEV, Huseyin, K.; **Kamus Naama**, Şam Basması, (Bışkek 1996)
- Karşılaşturmali Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Türkiye Kültür Bakanlığı, (Ankara 1992)
- KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya; **Kırgız Türkçesi Grameri**, (Ankara 2005)
- KERİMOVA, Nurgül; **Manas Destanı'nın Sayakbay Karalayev'in Nüshasındaki Fiilden İsim Yapım Ekleri ve Kullanıları**, KTMU, Fen.Edeb. Fak. Türkoloji Bölümü Lisans Tezi, Danışman, ÖZTÜRK Göksel, (Bışkek 2006)
- KUDAYBERGENOV, Sarıbay, TURSUNOV, Askar, SIDIKOV Ceniş; **Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası**, (Frunze 1980)
- KORKMAZ, Zeynep; **Türkiye Türkçesi Grameri**, TDK. Yay. 2003
- ORUZBAYEVA, Bübüyna; **Kırgız Tilindegi Söz Casooçu Affikster**, (Frunze 1958)
- ORUZBAYEVA, Bübüyna; **Söz**, (Bışkek 1994)
- ORUZBAYEVA, Bübüyna; **Söz Kuramı**, (Bışkek 2000)
- ORUZBAYEVA, Bübüyna; KUDAYBERGENOV; **Kırgız Tilinin Gramatikası, Morfologiya**, (Frunze 1964)
- ÖNER, Mustafa; **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yay. (Ankara 1998)
- RÄSÄNEN, M.; **Materialien Zur Morphologie der Türkischen Sprachen, Studia Orientalia**, ESOF, XXI, (Helsinki 1957)
- TEKİN, Talat, ÖLMEZ, Mehmet; **Türk Dilleri**, Simurg, (İstanbul 1999)
- TINISTANOV, Kasım; **Ene Tilibiz I**, (İstanbul 1998)
- TINISTANOV, Kasım; **Kırgız Tili II**, (İstanbul 1998)
- TURSUNOV, Askar; **Kırgız Tilindegi Etişlik Söz Aykaşları**, (Frunze 1978)
- Türkçe Sözlük**, I-II, TDK. Yay., (Ankara 1998)
- YUDAHİN, Konstantin; **Kirgizsko- Russkiy Slovar'**, (Moskova 1940)
- YUDAHİN, Konstantin; **Kirgizsko- Russkiy Slovar'**, (Moskova 1965)
- YUDAHİN, Konstantin; **Kırgızca- Rusça Sözlük**, çeviren: TAYMAS, Abdullah, (Ankara 1994)

YÜCE, Nuri; *Türk Dili ve Lehçeleri, İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1988)

ZÜLFİKAR, Hamza; **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yay.,
(Ankara 1991)